

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
VERICA TRSTENJAK
της 2ας Ιουνίου 2010¹

I — Εισαγωγή

1. Με την κρινόμενη αίτηση ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί προδικαστικώς, κατά το άρθρο 234 ΕΚ², ποια είναι η ορθή ερμηνεία της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισεως των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσεως που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών³. Ειδικότερα, η Oberste Berufungs- und Disziplinarkommission [ανώτατη επιτροπή προσφυγών και πειθαρχική] (στο εξής: OBDK) ερωτά αν, βάσει των σκοπών της οδηγίας 89/48, ένας κοινοτικός υπήκοος ο οποίος πραγματοποίησε το σύνολο των ακαδημαϊκών σπουδών του στη χώρα καταγωγής του την Αυστρία και, κατόπιν αναγνώρισεως του αυστριακού του τίτλου σπουδών του στην Ισπανία, έλαβε δίπλωμα με το οποίο δύναται να έχει πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου στη χώρα αυτή μπορεί να επωφεληθεί της αμοιβαίας αναγνώρισεως του ισπανικού διπλώματός του στην Αυστρία, προκειμένου να ασκήσει το επάγγελμα αυτό στο κράτος καταγωγής του, παρότι δεν απέκτησε στην Ισπανία την επαγγελματική πείρα που

απαιτείται για την απόκτηση αντίστοιχου διπλώματος στην Αυστρία.

II — Νομικό πλαίσιο

A — Κοινοτικό δίκαιο

2. Η διαχρονικώς εφαρμοστέα ως προς την κύρια υπόθεση οδηγία 89/48 ρύθμιζε, πριν από την κατάργησή της από την οδηγία 2005/36 σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων⁴ στις 20 Οκτωβρίου 2007, την αμοιβαία μεταξύ των κρατών

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2 — Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Λισαβώνας για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 (ΕΕ 2007, C 306, σ. 1), η διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ρυθμίζεται πλέον στο άρθρο 267 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ενώσεως.

3 — ΕΕ 1989, L 19, σ. 16.

4 — Οδηγία 2005/36 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Σεπτεμβρίου 2005, σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (ΕΕ 2005, L 255, σ. 22). Με την οδηγία 2005/36 ενσωποήθηκαν οι διατάξεις στον τομέα της αναγνώρισεως επαγγελματικών προσόντων καθώς συγκεντρώθηκαν σε αυτή τρεις οριζόντιες οδηγίες περί γενικών κανόνων και δώδεκα μεμονωμένες οδηγίες. Η οδηγία αυτή εφαρμόζεται σε κάθε υπήκοο κράτους μέλους ο οποίος επιθυμεί να ασκήσει νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα σε κράτος μέλος άλλο από εκείνο όπου απέκτησε τα επαγγελματικά προσόντα του είτε ως αυτοαπασχολούμενος είτε ως μισθωτός.

αναγνώριση των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσως που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση τουλάχιστον τριών ετών.

απαιτείται, σε ένα κράτος μέλος υποδοχής, εκπαίδευση πέραν της δευτεροβάθμιας, εφόσον διαθέτουν τέτοια διπλώματα που τους προετοιμάζουν για τις δραστηριότητες αυτές, πιστοποιούν τη συμπλήρωση κύκλου σπουδών τουλάχιστον τριών ετών και έχουν χορηγηθεί σε άλλο κράτος μέλος.»

3. Η πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 89/48 έχει ως εξής:

«[...] δυνάμει του άρθρου 3, στοιχείο γ', της Συνθήκης, η εξάλειψη των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και των υπηρεσιών μεταξύ των κρατών μελών αποτελεί έναν από τους σκοπούς της Κοινότητας: ότι, για τους υπηκόους των κρατών μελών, συνεπάγεται ιδίως την ευχέρεια να εξασκούν επαγγελματική δραστηριότητα, ως ελεύθεροι επαγγελματίες ή μισθωτοί, σε κράτος μέλος εκτός από εκείνο στο οποίο απέκτησαν τα επαγγελματικά τους προσόντα.»

4. Όπως αναφέρεται στην τρίτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας:

«[...] προκειμένου να υπάρξει σύντομη ανταπόκριση στην προσδοκία ευρωπαίων πολιτών που είναι κάτοχοι διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσως με τα οποία πιστοποιείται επαγγελματική εκπαίδευση και τα οποία έχουν χορηγηθεί σε κράτος μέλος εκτός από εκείνο στο οποίο θέλουν να εξασκήσουν το επάγγελμά τους, πρέπει να εφαρμόζεται και μια άλλη μέθοδος αναγνώρισεως αυτών των διπλωμάτων η οποία να διευκολύνει, για τους πολίτες αυτούς, την άσκηση όλων των επαγγελματικών δραστηριοτήτων για τις οποίες

5. Η πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας έχει ως εξής:

«Όσον αφορά τα επαγγέλματα, για την άσκηση των οποίων η Κοινότητα δεν έχει ορίσει το ελάχιστο επίπεδο των αναγκαίων προσόντων, τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να ορίζουν το επίπεδο αυτό, ούτως ώστε να εγγυώνται την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται στο έδαφός τους· ότι, ωστόσο, τα κράτη μέλη δεν μπορούν, χωρίς να παραγνωρίζουν τις υποχρεώσεις που ορίζονται στο άρθρο 5 της Συνθήκης, να επιβάλλουν σε υπήκοο κράτους μέλους να αποκτή προσόντα τα οποία τα εν λόγω κράτη μέλη απλώς περιορίζονται να ορίζουν με αναφορά στα διπλώματα που χορηγούν στα πλαίσια του εθνικού εκπαιδευτικού τους συστήματος, ενώ ο ενδιαφερόμενος έχει ήδη αποκτήσει το σύνολο ή μέρος των προσόντων αυτών σε άλλο κράτος μέλος· ότι, κατά συνέπεια, κάθε κράτος μέλος υποδοχής στο οποίο είναι κατοχυρωμένο νομοθετικά ένα επάγγελμα είναι υποχρεωμένο να λαμβάνει υπόψη του τα προσόντα που αποκτώνται σε άλλο κράτος μέλος και να εκτιμά αν αυτά αντιστοιχούν στα προσόντα που απαιτεί.»

6. Στο άρθρο 1, στοιχεία α', β' και ζ', της οδηγίας 89/48 δίδονται οι κάτωθι ορισμοί:

αναλάβει ή να ασκήσει επάγγελμα που είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο στο εν λόγω κράτος μέλος,

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοείται:

α) ως δίπλωμα, οποιοδήποτε δίπλωμα, πιστοποιητικό ή άλλος τίτλος ή οποιοδήποτε σύνολο τέτοιων διπλωμάτων, πιστοποιητικών ή άλλων τίτλων,

— εφόσον η εκπαίδευση που πιστοποιείται από το εν λόγω δίπλωμα, πιστοποιητικό ή άλλο τίτλο έχει πραγματοποιηθεί κατά το μεγαλύτερο της μέρος στην Κοινότητα, ή εφόσον ο κάτοχος του έχει τριετή επαγγελματική πείρα που βεβαιούται από το κράτος μέλος το οποίο έχει αναγνωρίσει ένα εξωκοινοτικό δίπλωμα, πιστοποιητικό ή άλλο τίτλο.

— που έχει χορηγηθεί από αρμόδια αρχή κράτους μέλους, η οποία έχει οριστεί σύμφωνα με τις νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις του εν λόγω κράτους μέλους,

Εξομοιώνεται προς δίπλωμα κατά την έννοια του πρώτου εδαφίου, οποιοδήποτε δίπλωμα, πιστοποιητικό ή άλλος τίτλος ή οποιοδήποτε σύνολο τέτοιων διπλωμάτων, πιστοποιητικών ή άλλων τίτλων έχει χορηγηθεί από αρμόδια αρχή σε κράτος μέλος, εφόσον πιστοποιεί εκπαίδευση που έχει πραγματοποιηθεί εντός της Κοινότητας και που αναγνωρίζεται από αρμόδια αρχή του εν λόγω κράτους μέλους ως ισοτίμου επιπέδου και εφόσον παρέχει τα ίδια δικαιώματα προσβάσεως ή ασκήσεως ενός νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος.

— από το οποίο προκύπτει ότι ο κάτοχος του παρακολούθησε με επιτυχία κύκλο σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών ή ισοδύναμης διάρκειας με ελαστική παρακολούθηση, σε πανεπιστήμιο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ή άλλο ίδρυμα του αυτού εκπαιδευτικού επιπέδου και, ενδεχομένως, ότι παρακολούθησε με επιτυχία την επαγγελματική εκπαίδευση που απαιτείται επιπλέον του κύκλου σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια, και

β) ως κράτος μέλος υποδοχής, το κράτος μέλος στο οποίο ο υπήκοος κράτους μέλους ζητεί να ασκήσει ένα επάγγελμα το οποίο είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο ενώ δεν έχει αποκτήσει στο εν λόγω κράτος μέλος το δίπλωμα το οποίο διαθέτει ή δεν έχει ασκήσει στο εν λόγω κράτος μέλος για πρώτη φορά το περί ου ο λόγος επάγγελμα.

[...]

— από το οποίο προκύπτει ότι ο κάτοχος του διαθέτει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα για να

ζ) ως δοκιμασία επάρκειας, έλεγχος που αφορά αποκλειστικά τις επαγγελματικές

γνώσεις του αιτούντος, ασκείται δε από τις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους υποδοχής με σκοπό να εκτιμηθεί η ικανότητα του αιτούντος να εξασκήσει νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο εν λόγω κράτος μέλος.

επάρκειας στο ίδιο κράτος, καθορίζεται από τις αρμόδιες αρχές του κράτους αυτού.»

7. Το άρθρο 2, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48 έχει ως εξής:

Για τη διενέργεια του ελέγχου αυτού, οι αρμόδιες αρχές, με βάση τη σύγκριση της εκπαίδευσης που απαιτεί το κράτος μέλος υποδοχής με την εκπαίδευση του αιτούντος, καταρτίζουν κατάλογο των τομέων γνώσεων οι οποίοι δεν καλύπτονται από το δίπλωμα, ή τον(τους) τίτλο(ους) που επικαλείται ο αιτών.

«Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στους υπηκόους κράτους μέλους οι οποίοι επιθυμούν να ασκήσουν ως ελεύθεροι επαγγελματίες ή μισθωτοί νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα σε κράτος μέλος υποδοχής.»

Στη δοκιμασία επάρκειας πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι ο αιτών είναι αναγνωρισμένος επαγγελματίας στο κράτος μέλος καταγωγής ή προέλευσής του. Η δοκιμασία αυτή καλύπτει τομείς γνώσεων που επιλέγονται μεταξύ εκείνων που περιλαμβάνονται στον κατάλογο και των οποίων η γνώση αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εξάσκηση του επαγγέλματος στο κράτος μέλος υποδοχής. Η εν λόγω δοκιμασία μπορεί επίσης να καλύπτει τη γνώση της δεοντολογίας που ισχύει για τις οικείες δραστηριότητες στο κράτος μέλος υποδοχής. Οι λεπτομερείς κανόνες της δοκιμασίας επάρκειας καθορίζονται από τις αρμόδιες αρχές του εν λόγω κράτους μέλους, τηρουμένων των κανόνων του κοινοτικού δικαίου.

8. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 ορίζει:

«Όταν, στο κράτος μέλος υποδοχής, η πρόσβαση σε νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα ή η εξάσκησή του προϋποθέτει την κατοχή διπλώματος, η αρμόδια αρχή δεν μπορεί να αρνείται σε υπήκοο κράτους μέλους την πρόσβαση στο επάγγελμα αυτό ή την εξάσκησή του, υπό τους ίδιους όρους με τους ημεδαπούς, επικαλούμενη την έλλειψη προσόντων:

α) αν ο αιτών κατέχει το δίπλωμα που επιβάλλεται από άλλο κράτος μέλος για την πρόσβαση στο εν λόγω επάγγελμα ή την εξάσκησή του στο έδαφός του και το οποίο έχει ληφθεί σε ένα κράτος μέλος, [...]

Το νομικό καθεστώς, στο οποίο υπάγεται στο κράτος μέλος υποδοχής ο αιτών που επιθυμεί να δοκιμαστεί για τη δοκιμασία

9. Το άρθρο 4 της οδηγίας 89/48 έχει ως εξής:

«1. Το άρθρο 3 δεν θίγει την ευχέρεια του κράτους μέλους υποδοχής να απαιτεί επίσης από τον αιτούντα:

α) να αποδεικνύει ότι διαθέτει επαγγελματική πείρα, όταν η διάρκεια της εκπαίδευσής του την οποία επικαλείται, σύμφωνα με το άρθρο 3, στοιχεία α' και β', είναι κατά ένα τουλάχιστον έτος κατώτερη από τη διάρκεια που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής. Στην περίπτωση αυτή, η διάρκεια της απαιτούμενης επαγγελματικής πείρας:

— δεν μπορεί να υπερβαίνει το διπλάσιο της ελλείπουσας περιόδου εκπαίδευσής του, εφόσον η ελλείπουσα περίοδος αφορά τις μεταδευτεροβάθμιας σπουδές ή περίοδο επαγγελματικής ασκήσεως πραγματοποιούμενη υπό την καθοδήγηση υπεύθυνου επαγγελματία και ολοκληρώνεται με εξετάσεις,

— δεν μπορεί να υπερβαίνει την ελλείπουσα περίοδο εκπαίδευσής του, εφόσον αυτή αφορά περίοδο ασκήσεως του επαγγέλματος που διεξάγεται με τη βοήθεια αναγνωρισμένου επαγγελματία.

Όσον αφορά τα διπλώματα, κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', τελευταίο εδάφιο, η διάρκεια της εκπαίδευσής του

που αναγνωρίζεται ως ισοδύναμη υπολογίζεται σε συνάρτηση με την εκπαίδευση η οποία καθορίζεται στο άρθρο 1, στοιχείο α', πρώτο εδάφιο.

Κατά την εφαρμογή του παρόντος στοιχείου, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η επαγγελματική πείρα που αναφέρεται στο άρθρο 3, στοιχείο β'.

Πάντως, η διάρκεια της απαιτούμενης επαγγελματικής πείρας δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τέσσερα έτη.

β) να πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση προσαρμογής, επί τρία έτη κατ' ανώτατο όριο, ή να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας:

— όταν η εκπαίδευση την οποία έχει λάβει, σύμφωνα με το άρθρο 3, στοιχεία α' και β', αφορά τομείς γνώσεων ουσιωδώς διαφορετικούς από εκείνους που καλύπτονται από το δίπλωμα που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής, ή

— όταν, στην περίπτωση που προβλέπεται στο άρθρο 3, στοιχείο α', το νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος υποδοχής περιλαμβάνει μία ή περισσότερες νομοθετικά κατοχυρωμένες επαγγελματικές δραστηριότητες οι οποίες δεν υφίστανται στο νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος καταγωγής ή προελεύσεως του αιτούντος και χαρακτηριστικό της διαφοράς αυτής είναι ειδική εκπαίδευση που απαιτείται στο κράτος

μέλος υποδοχής, και που αφορά τομείς γνώσεων ουσιωδώς διαφορετικούς από εκείνους που καλύπτονται από το δίπλωμα που προσκομίζει ο αιτών, ή

2. Ωστόσο, το κράτος μέλος υποδοχής δεν μπορεί να εφαρμόζει σωρευτικά τις διατάξεις της παραγράφου 1, στοιχεία α' και β'.»

B — Εθνική νομοθεσία

- όταν, στην περίπτωση που προβλέπεται στο άρθρο 3, στοιχείο β', το νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος υποδοχής περιλαμβάνει μία ή περισσότερες νομοθετικά κατοχυρωμένες επαγγελματικές δραστηριότητες που δεν υφίστανται στο επάγγελμα που ασκεί ο αιτών στο κράτος μέλος καταγωγής ή προελεύσεως και χαρακτηριστικό της διαφοράς είναι ειδική εκπαίδευση που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής και που αφορά τομείς γνώσεων ουσιωδώς διαφορετικούς από εκείνους που καλύπτονται από τον ή τους τίτλους, που προσκομίζει ο αιτών.

Εάν το κράτος μέλος υποδοχής κάνει χρήση αυτής της δυνατότητας, οφείλει να παρέχει στον αιτούντα την επιλογή μεταξύ πρακτικής ασκήσεως προσαρμογής και δοκιμασίας επάρκειας. Στην περίπτωση επαγγελμάτων, η εξάσκηση των οποίων απαιτεί επακριβή γνώση του εθνικού δικαίου και ως προς τα οποία η παροχή συμβουλών ή/και συνδρομής σε θέματα εθνικού δικαίου αποτελεί ουσιώδες και σταθερό στοιχείο της ασκήσεως των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί, κατά παρέκκλιση από την αρχή αυτή, να επιβάλλει δοκιμασία επάρκειας ή την πρακτική άσκηση προσαρμογής. Εάν το κράτος μέλος υποδοχής προτίθεται να θεσπίσει παρεκκλίσεις από την ευχέρεια επιλογής του αιτούντος και για άλλα επαγγέλματα, εφαρμόζεται η διαδικασία του άρθρου 10.

10. Όπως αναφέρει το αιτούν δικαστήριο, στην προκειμένη υπόθεση έχει εφαρμογή ο Bundesgesetz über den freien Dienstleistungsverkehr und die Niederlassung von europäischen Rechtsanwälten [ομοσπονδιακός νόμος για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την εγκατάσταση ευρωπαϊών δικηγόρων στην Αυστρία] (στο εξής: EuRAG).

11. Το άρθρο 24(1) EuRAG ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Οι υπήκοοι των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των υπολοίπων κρατών μελών του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, οι οποίοι απέκτησαν δίπλωμα από το οποίο προκύπτει ότι ο κάτοχος διαθέτει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα για την άμεση πρόσβαση σε επάγγελμα που αναγράφεται στο παράρτημα του παρόντος ομοσπονδιακού νόμου, εγγράφονται κατόπιν αιτήσεως στον κατάλογο των δικηγόρων (άρθρο 1, παράγραφος 1, του Rechtsanwaltsordnung), εφόσον υποβληθούν με επιτυχία σε δοκιμασία επάρκειας.

2. Διπλώματα κατά την έννοια της παραγράφου 1 είναι τα διπλώματα, πιστοποιητικά ή άλλοι τίτλοι κατά την έννοια της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισεως των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσής που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών [...]

Το άρθρο 27 EuRAG έχει ως εξής:

2. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι:

[...]

«Ο Präses der Rechtsanwaltsprüfungs-kommission [πρόεδρος της επιτροπής εξετάσεων υποψηφίων δικηγόρων], με τη σύμφωνη γνώμη του Rechtsanwaltskammer [Δικηγορικού Συλλόγου] της έδρας του Oberlandesgericht [Εφετείου], αποφασίζει, κατόπιν αιτήσεως του υποψηφίου και το αργότερο τέσσερις μήνες μετά την υποβολή του πλήρους φακέλου των δικαιολογητικών, αν αυτός θα γίνει δεκτός στη δοκιμασία επάρκειας.»

δ) η πρακτική άσκηση με τη νόμιμη μορφή και διάρκεια,

ε) η επιτυχής συμμετοχή στις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων, [...]»

14. Σε ό,τι αφορά την πρακτική άσκηση, το άρθρο 2 RAO ορίζει τα ακόλουθα:

12. Επίσης εφαρμόζονται, όπως αναφέρεται από το αιτούν δικαστήριο, και οι διατάξεις του αυστριακού Rechtsanwaltsordnung [Κώδικα περί Δικηγόρων] (στο εξής: RAO).

«1. Πρακτική άσκηση, η οποία είναι απαραίτητη για την εξάσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου, αποτελεί η επαγγελματική δραστηριότητα νομικής φύσεως σε δικαστήριο, εισαγγελία ή σε δικηγορικό γραφείο [...]

13. Το άρθρο 1 RAO περί εγγραφής στον κατάλογο των δικηγόρων έχει ως εξής:

2. Η πρακτική άσκηση κατά την έννοια της παραγράφου 1 διαρκεί πέντε έτη.»

«1. Για την άσκηση δικηγορίας στη [Δημοκρατία της Αυστρίας] δεν απαιτείται διορισμός από τη δημόσια αρχή, αλλά μόνον η απόδειξη ότι πληρούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις και η εγγραφή στον κατάλογο των δικηγόρων (άρθρα 5 και 5α).

15. Οι εξετάσεις των υποψηφίων δικηγόρων ρυθμίζονται στην Αυστρία από τον Rechtsanwaltsprüfungsgesetz [νόμο περί εξετάσεων υποψηφίων δικηγόρων] (στο εξής: RAPG), του οποίου το άρθρο 1 έχει ως ακολούθως:

«Η εξέταση για την απόκτηση άδειας δικηγόρου πιστοποιεί τις αναγκαίες για την εξάσκηση του επαγγέλματος του δικηγόρου γνώσεις και ικανότητες του υποψηφίου, ιδίως την ευχέρειά του κατά την έναρξη και τη διεξαγωγή των δημοσίων και ιδιωτικών

[...]

υποθέσεων που ανατίθενται σε δικηγόρο και την ικανότητά του όσον αφορά την κατάρτιση νομικών εγγράφων και γνωμοδοτήσεων, καθώς και τη συνεκτική γραπτή και προφορική έκθεση μιας νομικής και πραγματικής καταστάσεως.»

στις 5 Απριλίου 2005 αίτηση ενώπιον της Rechtsanwaltsprüfungskommission beim Oberlandesgericht Graz [επιτροπής εξετάσεων υποψηφίων δικηγόρων παρά τω Εφετείω του Graz] σύμφωνα με το άρθρο 28 EuRAG, προκειμένου να γίνει δεκτός στη δοκιμασία επάρκειας. Ταυτοχρόνως, επικαλούμενος το άρθρο 29 EuRAG, υπέβαλε αίτηση απαλλαγής από την εξέταση για το σύνολο των εξεταζόμενων μαθημάτων.

III — Πραγματικά περιστατικά, κύρια δίκη και προδικαστικά ερωτήματα

16. Ο R. Koller, Αυστριακός υπήκοος, ολοκλήρωσε επιτυχώς σπουδές νομικής στο πανεπιστήμιο του Graz, αποκτώντας στις 25 Νοεμβρίου 2002 τον τίτλο «Magister der Rechtswissenschaften». Με απόφαση του ισπανικού Υπουργείου Παιδείας και Επιστημών της 10ης Νοεμβρίου 2004 βεβαιώθηκε (κατόπιν παρακολούθησεως μαθημάτων και συμπληρωματικών εξετάσεων στο πανεπιστήμιο της Μαδρίτης) ότι ο αυστριακός τίτλος ήταν ισοδύναμος προς τον ισπανικό τίτλο «licenciado en derecho» και απονεμήθηκε στον R. Koller το δικαίωμα να φέρει τον ισπανικό τίτλο⁵. Επί τη βάσει των ανωτέρω, στις 14 Μαρτίου 2005 ο Δικηγορικός Σύλλογος της Μαδρίτης αναγνώρισε στον R. Koller το δικαίωμα να φέρει τον επαγγελματικό τίτλο «abogado».

17. Στη συνέχεια ο R. Koller, αφού άσκησε για μερικές εβδομάδες το επάγγελμα του δικηγόρου στην Ισπανία, υπέβαλε

18. Οι εν λόγω αιτήσεις απορρίφθηκαν από την Rechtsanwaltsprüfungskommission με απόφαση της 11ης Αυγούστου 2005. Η ασκηθείσα από τον R. Koller ένσταση κατά της απόφασεως αυτής ενώπιον της OBDK δεν απέφερε αποτέλεσμα. Κατόπιν προσφυγής του R. Koller ενώπιον του Verfassungsgerichtshof [Συνταγματικού Δικαστηρίου], το τελευταίο ακύρωσε με την από 13 Μαρτίου 2008 απόφασή του την ως άνω απόφαση και διέταξε την OBDK να επιληφθεί εκ νέου της αιτήσεως του R. Koller σχετικά με τη συμμετοχή του στη διαδικασία επάρκειας.

19. Η OBDK ανέστειλε τη διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1. Έχει η οδηγία 89/48/ΕΟΚ εφαρμογή στην περίπτωση Αυστριακού υπηκόου, εφόσον αυτός

α) ολοκλήρωσε επιτυχώς πτυχιακές σπουδές Νομικής στην Αυστρία και του απονεμήθηκε ο ακαδημαϊκός τίτλος “Magister der Rechtswissenschaften” [πτυχιούχος Νομικής],

5 — Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, η αναγνώριση της ισοδυναμίας έγινε βάσει του βασιλικού διατάγματος 86/1987 της 16ης Ιανουαρίου 1987 (ΒΟΕ της 23ης Ιανουαρίου 1987, το οποίο έχει εν τω μεταξύ αντικατασταθεί από το βασιλικό διάταγμα 285/2004 της 20ής Φεβρουαρίου 2004, ΒΟΕ της 4ης Μαρτίου 2004).

β) εν συνεχεία, αφού υποβλήθηκε σε συμπληρωματικές εξετάσεις από ισπανικό πανεπιστήμιο, για τις οποίες όμως απαιτήθηκε εκπαίδευση με διάρκεια μικρότερη των τριών ετών, του απονεμήθηκε με έγγραφο αναγνώρισεως του Υπουργείου Παιδείας και Επιστημών του Βασιλείου της Ισπανίας το δικαίωμα να φέρει τον –ισοδύναμο προς τον αυστριακό τίτλο– ισπανικό τίτλο “licenciado en derecho” και

γ) απέκτησε, κατόπιν αιτήσεως προς τον Δικηγορικό Σύλλογο της Μαδρίτης, το δικαίωμα στον επαγγελματικό τίτλο “abogado” και άσκησε πράγματι το επάγγελμα του δικηγόρου στην Ισπανία, ειδικότερα επί χρονικό διάστημα τριών εβδομάδων πριν από την υποβολή της αιτήσεώς του και όχι μεγαλύτερο των πέντε μηνών πριν από την έκδοση της πρωτοβάθμιας αποφάσεως;

2. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Συμβιβάζεται με την οδηγία 89/48/ΕΟΚ η ερμηνεία του άρθρου 24 EuRAG [ομοσπονδιακού νόμου για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την εγκατάσταση ευρωπαίων δικηγόρων στην Αυστρία] υπό την έννοια ότι η απόκτηση ενός αυστριακού τίτλου σπουδών Νομικής, καθώς και το δικαίωμα κατοχής του ισπανικού τίτλου “licenciado en derecho”, το οποίο αποκτήθηκε κατόπιν υποβολής σε συμπληρωματικές εξετάσεις από ισπανικό πανεπιστήμιο, εντός χρονικού διαστήματος μικρότερου των τριών ετών, δεν αρκούν για τη συμμετοχή στη δοκιμασία επάρκειας στην Αυστρία σύμφωνα με το άρθρο 24, παράγραφος 1, EuRAG, χωρίς να αποδεικνύεται

η κατά το εθνικό δίκαιο (άρθρο 2, παράγραφος 2, RAO [Κώδικα περί Δικηγόρων]) απαιτούμενη πρακτική εμπειρία, ακόμη και στην περίπτωση που ο αιτών έχει διοριστεί στην Ισπανία, χωρίς αντίστοιχη απαίτηση πρακτικής εμπειρίας, ως “abogado” και έχει ασκήσει εκεί το επάγγελμα του δικηγόρου επί χρονικό διάστημα τριών εβδομάδων πριν από την υποβολή της αιτήσεώς του και όχι μεγαλύτερο των πέντε μηνών πριν από την έκδοση της πρωτοβάθμιας αποφάσεως;»

IV — Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

20. Η εκδοθείσα στις 16 Μαρτίου 2009 απόφαση περί παραπομπής περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου την 1η Απριλίου 2009.

21. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν εντός της τασσομένης από το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου προθεσμίας ο προσφεύγων της κύριας δίκης, η Ισπανική, η Αυστριακή, η Τσεχική και η Ελληνική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.

22. Το Δικαστήριο, στο πλαίσιο των μέτρων οργανώσεως της διαδικασίας, απηύθυνε μια ερώτηση στους μετέχοντες στη διαδικασία, στην οποία αυτοί απάντησαν.

23. Δεδομένου ότι ουδείς ζήτησε τη διεξαγωγή επ' ακροατηρίου συζήτησεως, μετά τη διοικητική ολομέλεια της 9ης Φεβρουαρίου 2010 η υπόθεση κρίθηκε ώριμη για τη διατύπωση των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα.

V — Κύρια επιχειρήματα των μετεχόντων στη διαδικασία

A — Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου

24. Η *Ελληνική Κυβέρνηση* και η *Επιτροπή* εκπροσωπούν την άποψη ότι η ΟΒΔΚ πληροί όλα τα κατά τη νομολογία απαιτούμενα κριτήρια ώστε να θεωρηθεί «δικαστήριο» υπό την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ και ότι συνεπώς το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει τα ερωτήματα.

B — Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

25. Οι μετέχοντες στη διαδικασία συμφωνούν στο σύνολό τους ότι θα πρέπει να εξεταστεί αν τα πτυχία του R. Koller δύνανται

να θεωρηθούν «διπλώματα» υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48.

26. Η *Αυστριακή*, η *Ελληνική* και η *Τσεχική Κυβέρνηση* υπενθυμίζουν ότι παρόμοιο ζήτημα τέθηκε και στην απόφαση *Cavallera*⁶ σε σχέση με την αίτηση Ιταλού υπηκόου για εγγραφή στο τεχνικό επιμελητήριο της πατρίδας του, αφού προηγουμένως είχε πετύχει την αναγνώριση της ισοτιμίας της πανεπιστημιακής του εκπαίδευσως με την πανεπιστημιακή εκπαίδευση της Ισπανίας μέσω της λεγόμενης διαδικασίας «αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας». Κατά την άποψη της *Αυστριακής* και της *Τσεχικής Κυβερνήσεως* τα συμπεράσματα που περιέχονται στις σκέψεις 55 επ. της εν λόγω αποφάσεως δύνανται να υιοθετηθούν και στην προκείμενη υπόθεση της κύριας δίκης.

27. Η *Αυστριακή Κυβέρνηση* υποστηρίζει ότι η αναγνώριση της ακαδημαϊκής ισοτιμίας του ακαδημαϊκού τίτλου του R. Koller στην Ισπανία και η εγγραφή του στον Δικηγορικό Σύλλογο της Μαδρίτης δεν επιτρέπουν τον έλεγχο των προσόντων και της επαγγελματικής πείρας που απέκτησε στην Ισπανία. Η είσοδος στο επάγγελμα του δικηγόρου προϋποθέτει όμως τον έλεγχο της συνδρομής αυτών ακριβώς των απαιτήσεων.

28. Η *Τσεχική Κυβέρνηση* φρονεί ότι η αναγνώριση του δικαιώματος επί του

⁶ — Απόφαση της 29ης Ιανουαρίου 2009, C-311/06 (Συλλογή 2009, σ. 415).

επαγγελματικού τίτλου «abogado» δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «δίπλωμα» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48, καθώς η παροχή του δικαιώματος αυτού συναρτάται μόνο με την αναγνώριση του δικαιώματος επί του ακαδημαϊκού τίτλου «licenciado en derecho» χωρίς να απαιτείται πρόσθετη εκπαίδευση, εξέταση ή επαγγελματική πείρα.

29. Η *Ελληνική Κυβέρνηση* υποστηρίζει ότι η «ισοτιμία» του αυστριακού ακαδημαϊκού τίτλου «Magister der Rechtswissenschaften» προς τον ισπανικό τίτλο «licenciado en derecho» αποτελεί μεν διαδικασία σύμφωνη με την ισπανική νομοθεσία, αλλά ξένη προς το γράμμα του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48. Κατά την άποψή της, μολονότι η Ισπανία μπορεί να διατηρεί σύστημα αναγνώρισεως των διπλωμάτων, εντούτοις η ακαδημαϊκή αναγνώριση στην Ισπανία που παρεμβάλλεται μεταξύ του ακαδημαϊκού τίτλου και της (επιδιωκόμενης) ασκήσεως του επαγγέλματος του δικηγόρου στην Αυστρία διασπά την ενότητα της έννοιας του διπλώματος, υπάγοντας ένα τμήμα της σε διαδικασία εκτός οδηγίας. Ενόψει της εφαρμογής της οδηγίας 89/48 στην Αυστρία, η ακαδημαϊκή αναγνώριση στην Ισπανία δεν αποτελεί μία εκ των θεσμοθετημένων αντισταθμιστικών διαδικασιών που περιοριστικά προβλέπονται στο πλαίσιο του γενικού συστήματος αναγνώρισεως διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσεως. Ούτε αποτελεί «άτυπη» απόκτηση νέου τίτλου συνεπαγόμενου αυτοτελές δικαίωμα ασκήσεως του επαγγέλματος του «abogado» στην Ισπανία και κατόπιν δυνατότητα εξαγωγής του νέου αυτού διπλώματος στην Αυστρία, δεδομένου ότι δεν πληροί

ούτε την ελάχιστη προϋπόθεση του τριετούς κύκλου σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

30. Όπως περαιτέρω εκθέτει η *Ελληνική Κυβέρνηση*, ακόμη και στην περίπτωση που θα υποστηριζόταν η εξομοίωση της ελλείπουσας περιόδου πρακτικής ασκήσεως του επαγγέλματος με την επαγγελματική πείρα που αποκτάται μέσω της ασκήσεως του επαγγέλματος σε άλλο κράτος μέλος, όπως επιβάλλει η αντισταθμιστική διαδικασία που θεσπίζει το γενικό σύστημα, ο R. Koller στερείται μιας τέτοιας αντίστοιχης περιόδου και στα δύο κράτη, δεδομένου ότι φέρεται ως ασκών το επάγγελμα στην Ισπανία επί πέντε μήνες.

31. Ως εκ τούτου, η *Αυστριακή*, η *Ελληνική* και η *Τσεχική Κυβέρνηση* προτείνουν να δοθεί αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα. Η *Ελληνική Κυβέρνηση* επισημαίνει, εκ των προτέρων, ότι στην παρούσα υπόθεση, όπως και στην υπόθεση *Cavallera*, τίθεται το ζήτημα της παράκαμψης των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσεως, ενώ διερωτάται μήπως η προκείμενη υπόθεση θα έπρεπε να εξεταστεί υπό το πρίσμα της καταχρήσεως δικαιώματος.

32. Ο R. Koller, η *Ισπανική Κυβέρνηση* και η *Επιτροπή* υποστηρίζουν αντιθέτως ότι η οδηγία 89/48 τυγχάνει εφαρμογής στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθόσον, κατά την άποψή τους, οι επίμαχοι επαγγελματικοί τίτλοι πληρούν όλες τις προϋποθέσεις προκειμένου να θεωρηθούν «δίπλωμα» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48.

33. Κατά πρώτο λόγο, εκθέτουν ότι αρμόδιο για την αναγνώριση του αυστριακού τίτλου και τη χορήγηση του επαγγελματικού τίτλου «abogado» είναι σύμφωνα με το ισπανικό δίκαιο το Υπουργείο Παιδείας και Επιστημών.

34. Κατά δεύτερο λόγο, επισημαίνουν ότι από τους επίμαχους τίτλους προκύπτει ότι ο κάτοχός τους «παρακολούθησε με επιτυχία κύκλο σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών». Η *Επιτροπή* διευκρινίζει ότι ο R. Koller διαθέτει τον τίτλο «Magister der Rechtswissenschaften» και ότι σύμφωνα με το άρθρο 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 δεν απαιτείται επαγγελματική εκπαίδευση πέραν του κύκλου σπουδών.

35. Κατά τρίτο λόγο, οι επίδικοι τίτλοι πιστοποιούν «ότι ο κάτοχός του[ς] διαθέτει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα για να αναλάβει ή να ασκήσει επάγγελμα που είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο στο εν λόγω κράτος μέλος». Η Ισπανική Κυβέρνηση διευκρινίζει ότι στην Ισπανία η αναγνώριση της ακαδημαϊκής ισοτιμίας αλλοδαπών διπλωμάτων παράγει τις έννομες συνέπειες που απορρέουν από τον τίτλο «licenciado en derecho», επιτρέπει δηλαδή την πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα. Η *Επιτροπή* και ο R. Koller υπενθυμίζουν συναφώς ότι ο τελευταίος έκανε χρήση της δυνατότητας αυτής.

36. Περαιτέρω η *Επιτροπή* υπενθυμίζει ότι ο R. Koller πραγματοποίησε σύμφωνα με το

άρθρο 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 όλα τα στάδια της εκπαίδευσέως του (πανεπιστημιακές σπουδές στην Αυστρία, συμπληρωματικές εξετάσεις στην Ισπανία) εντός της Κοινότητας. Ο R. Koller υπενθυμίζει ότι στην απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2008 στην υπόθεση C-274/05, *Επιτροπή κατά Ελλάδας*⁷, το Δικαστήριο ερμήνευσε το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48 υπό την έννοια ότι το κράτος μέλος υποδοχής υποχρεούται να αναγνωρίσει το δίπλωμα που εκδόθηκε από τις αρχές άλλου κράτους μέλους και στην περίπτωση που αυτό πιστοποιεί εκπαίδευση που αποκτήθηκε εν όλω ή εν μέρει στο κράτος μέλος υποδοχής.

37. Επίσης ο R. Koller και η *Επιτροπή* δηλώνουν ότι η προκειμένη υπόθεση διαφοροποιείται σημαντικά από την υπόθεση *Cavallera* λόγω του ότι η κατάσταση του R. Koller δεν εμφανίζει κανένα από τα κενά που διέκριναν την εν λόγω υπόθεση. Έτσι για παράδειγμα, η διενεργηθείσα από το ισπανικό Υπουργείο Παιδείας και Επιστημών αναγνώριση δεν βασίστηκε εν προκειμένω αποκλειστικά και μόνον στη διαπίστωση των ολοκληρωμένων ακαδημαϊκών σπουδών στην Αυστρία, αλλά η σχετική απόφαση στηρίχτηκε στην επιτυχία στις συμπληρωματικές εξετάσεις στο πανεπιστήμιο της Μαδρίτης.

38. Κατά την άποψη της *Επιτροπής*, η απόφαση *Cavallera* δεν προϋποθέτει ότι ο τριετής κύκλος σπουδών υπό την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', πρώτη περίπτωση, της

7 — Συλλογή 2008, σ. I-7969, σκέψεις 31 και 35.

οδηγίας 89/48 έχει ολοκληρωθεί σε κράτος μέλος διαφορετικό από το κράτος μέλος υποδοχής, αλλά απαιτεί μόνον τα προσόντα που πιστοποιούνται με τον τίτλο αυτόν να «έχουν αποκτηθεί εν όλω ή εν μέρει στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος του κράτους μέλους όπου χορηγήθηκε ο τίτλος»⁸. Εν προκειμένω, η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι ο R. Koller απέκτησε τα προσόντα που πιστοποιούνται με την απόφαση αναγνωρίσεως τουλάχιστον εν μέρει, ήτοι σε ό,τι αφορά τις γνώσεις στο ισπανικό δίκαιο που αποδεικνύονται από τις συμπληρωματικές εξετάσεις που έδωσε μετά την παρακολούθηση μαθημάτων, στην Ισπανία.

39. Η Επιτροπή φρονεί ότι με βάση το πνεύμα της οδηγίας 89/48 κρίσιμο είναι πάντως να πιστοποιεί ο τίτλος πρόσθετα προσόντα που έχουν αποκτηθεί στο άλλο κράτος μέλος και παρέχουν το δικαίωμα προσβάσεως σε νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος αυτό. Κατά την άποψή της, η εν λόγω προϋπόθεση αποκλείει πρόσβαση σε νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα με απλή αναγνώριση της ακαδημαϊκής ισοτιμίας του αποκτηθέντος στο κράτος μέλος υποδοχής πανεπιστημιακού διπλώματος. Επίσης η Επιτροπή προβάλλει τον ισχυρισμό ότι με βάση την απόφαση Cavallera το Δικαστήριο δεν απαιτεί ο τίτλος να πιστοποιεί οπωσδήποτε και κάποια επαγγελματική πείρα, αλλά από τη διατύπωση της εν λόγω αποφάσεως συνάγεται ότι μόνον η σωρευτική απουσία των ανωτέρω στοιχείων δύναται να οδηγήσει στη μη αναγνώριση του τίτλου ως «διπλώματος»

κατά την έννοια της οδηγίας 89/48, λόγω της απουσίας συνδέσμου με το κράτος μέλος που τον εξέδωσε.

40. Ο R. Koller προβάλλει ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 προβλέπει ότι είναι δυνατόν να ζητηθεί από τον αιτούντα να αποδείξει ότι διαθέτει επαγγελματική πείρα όταν η διάρκεια εκπαίδευσής είναι κατά ένα τουλάχιστον έτος κατώτερη από τη διάρκεια που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής. Δεν θεωρεί ότι απαιτείται τέτοια απόδειξη στη δική του περίπτωση διότι έχει να επιδείξει ολοκληρωμένες σπουδές στην Αυστρία και δίπλωμα που αποδεικνύει ότι πραγματοποίησε σπουδές τουλάχιστον τριών ετών στην Ισπανία.

Γ — Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

41. Η Επιτροπή διατείνεται ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση κατά την οποία ο κάτοχος διπλώματος όπως αυτό που περιγράφεται στο πρώτο ερώτημα δεν δύναται να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας εάν δεν αποδεικνύει ότι διαθέτει την απαιτούμενη κατά το εθνικό δίκαιο πρακτική πείρα αντιβαίνει στο άρθρο 3, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48. Και τούτο διότι, με βάση την εν λόγω διάταξη, το κράτος μέλος υποδοχής δεν δύναται να αρνηθεί στον αιτούντα την είσοδο σε νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα λόγω ελλείψεως προσόντων όταν ο αιτών κατέχει δίπλωμα κατά την έννοια του άρθρου 1 της οδηγίας 89/48.

⁸ — Απόφαση Cavallera (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 55).

42. Η Επιτροπή τονίζει ότι η δοκιμασία επάρκειας έχει ως σκοπό τη διαπίστωση της καταλληλότητας του αιτούντος να ασκήσει το νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος υποδοχής. Για τον λόγο αυτό θεωρεί ότι η Αυστρία δεν έχει δικαίωμα να αποκλείει ενδιαφερομένους από τη δοκιμασία επάρκειας επικαλούμενη το γεγονός ότι στη δική της έννομη τάξη απαιτούνται προσόντα διαφορετικά από αυτά που απαιτούνται στο κράτος μέλος υποδοχής.

43. Συναφώς, η *Ισπανική Κυβέρνηση* υποστηρίζει ότι δεν είναι δυνατόν να ζητείται από κατόχους του τίτλου «licenciado en derecho», ο οποίος επιτρέπει την πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα στην Ισπανία, να έχουν ολοκληρώσει πρακτική άσκηση όπως αυτή που απαιτείται για την άσκηση του επαγγέλματος στην Αυστρία. Επίσης θεωρεί ότι δεν μπορεί να απαιτείται επαγγελματική πείρα. Κατά την άποψή της, η υπουργική απόφαση της 10ης Νοεμβρίου 2004 δεν αντιβαίνει στην οδηγία 89/48 και συνεπώς θα πρέπει να επιτραπεί στον ενδιαφερόμενο να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας στην Αυστρία χωρίς να απαιτείται να αποδείξει πρακτική άσκηση.

44. Η *Επιτροπή* και ο *R. Koller* καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η εθνική ρύθμιση κατά την οποία ο κάτοχος διπλώματος όπως το επίδικο στην κύρια υπόθεση δεν δύναται να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας εάν δεν αποδεικνύει την απαιτούμενη κατά την εθνική νομοθεσία πρακτική άσκηση είναι αντίθετη με την οδηγία 89/48.

45. Ειδικότερα ο *R. Koller* υποστηρίζει ότι η ερμηνεία της οδηγίας 89/48 και του άρθρου 24 EuRAG κατά τρόπο ώστε να απαιτείται δοκιμασία επάρκειας ή πρακτική άσκηση

προσαρμογής δεν συνάδει με το κοινοτικό δίκαιο. Επικαλούμενος το άρθρο 4 της οδηγίας 89/48 και τη νομολογία του Δικαστηρίου ισχυρίζεται ότι πρέπει να του επιτραπεί η πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου χωρίς να χρειάζεται να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας. Εν προκειμένω προβάλλει το επιχείρημα ότι δεν υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές μεταξύ της δικής του εκπαίδευσως και αυτής που προβλέπεται στο κράτος μέλος υποδοχής.

46. Κατά την άποψη του *R. Koller*, από το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα προκύπτει εμμέσως ότι του προσάπτεται η κατάχρηση δικαιώματος. Υποστηρίζει ότι ήδη το αυστριακό *Verfassungsgerichtshof* δεν διαπίστωσε καταχρηστική συμπεριφορά στην περίπτωση του και κατά συνέπεια η κατηγορία της κατάχρησης δικαιώματος δεν δύναται να στηριχθεί ούτε στο κοινοτικό δίκαιο ούτε στη νομολογία του Δικαστηρίου. Τέλος, θεωρεί ότι δεν μπορεί να του προσαφθεί ότι επιδιώκει να παρακάμψει τις εν λόγω διατάξεις.

VI — Νομική εκτίμηση

A — Εισαγωγικές παρατηρήσεις

47. Με την έκδοση της οδηγίας 89/48 συντελέστηκε μια σημαντική στροφή στη ρύθμιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των πτυχιούχων

ανωτάτων σχολών. Ο κοινοτικός νομοθέτης, που κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 προσανατολιζόταν στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την πρόσβαση σε ορισμένα επαγγέλματα (ακολουθώντας τη λεγόμενη κλαδική ή κάθετη προσέγγιση), αποφάσισε για λόγους απλουστεύσεως της αμοιβαίας αναγνωρίσεως πανεπιστημιακών πτυχίων να συμπληρώσει την σε ορισμένες περιπτώσεις δυσχερή εναρμόνιση μεμονωμένων επαγγελματικών κλάδων ακολουθώντας μια νέα, διακλαδική και συνεπώς περισσότερο γενικευμένη προσέγγιση (τη λεγόμενη οριζόντια προσέγγιση), επίκεντρο της οποίας αποτέλεσε μια νέα αρχή: η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης στην ισοτιμία τους⁹. Εν προκειμένω, ο κοινοτικός νομοθέτης βασίστηκε στην υπόθεση ότι οι πανεπιστημιακοί κύκλοι σπουδών στα κράτη μέλη είναι

συγκρίσιμοι¹⁰. Εντούτοις, έχοντας γνώση των εμφανών διαφορών σε ορισμένους τομείς, και ιδίως στην εκπαίδευση των νομικών¹¹, ο κοινοτικός νομοθέτης συμπεριέλαβε στην οδηγία 89/48 μεμονωμένες ειδικές διατάξεις οι οποίες επιτρέπουν στα κράτη μέλη κατ' εξαίρεση να αίρουν τυχόν επιφυλάξεις τους σχετικά με την ισοτιμία διπλωμάτων ελέγχοντας υπό απλουστευμένες συνθήκες τα ειδικά προσόντα όσων αιτούνται την αναγνώριση διπλωμάτων αποκτηθέντων στην αλλοδαπή.

9 — Σε σχέση με το δευτερογενές σύστημα των οδηγιών για τον συντονισμό και την αναγνώριση καθώς και για το ιστορικό της θεσπίσεως της οδηγίας 89/48 βλ. Görlitz, N., «Gemeinschaftsrechtliche Diplomanerkennungspflichten und Zugang zum deutschen Vorbereitungsdienst – Die primär- und sekundärrechtliche Verpflichtung der EU-Staaten zur Äquivalenzüberprüfung von den Ersten Staatsexamina vergleichbaren ausländischen Hochschulabschlüssen», *Europarecht*, 2000, τεύχος 5, σ. 840
Bianchi Conti, A., «Considerazioni sul riconoscimento delle qualifiche e dei titoli professionali», *La libera circolazione dei lavoratori*, 1998, σ. 205
Pertek, J., «La reconnaissance mutuelle des diplômes d'enseignement supérieur», *Revue trimestrielle de droit européen*, 1989, αριθ. 4, σ. 629, 637
Boixareu, A., «Las profesiones jurídicas en la directiva relativa a un sistema general de reconocimiento de los títulos de enseñanza superior», *Gaceta jurídica de la C.E.E.*, 1999, αριθ. 44, σ. 3, 4
Zilioli, C., «L'apertura delle frontiere intracomunitarie ai professionisti: la direttiva CEE N. 89/48», *Diritto comunitario e degli scambi internazionali*, 1989, έτος XXVIII, αριθ. 3, σ. 422, όπου εξηγείται πώς ο κοινοτικός νομοθέτης, ενώ αρχικά απέβλεπε στην εναρμόνιση του περιεχομένου και των προϋποθέσεων προσβάσεως των επιμέρους εθνικών συστημάτων εκπαίδευσεως, στη συνέχεια δεν ακολούθησε την προσέγγιση αυτή και εισήγαγε με την οδηγία 89/48 την υποχρέωση των κρατών μελών να αναγνωρίσουν, βάσει της λεγόμενης αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, τα διπλώματα που αποκτώνται στο εκάστοτε κράτος μέλος προελεύσεως σύμφωνα με τους ισχύοντες σε αυτό –μη εναρμονισμένους εν προκειμένω– κανόνες.

48. Στο επίκεντρο της παρούσας υποθέσεως βρίσκεται μία τέτοια επιφύλαξη της Αυστρίας, η οποία στην περίπτωση του R. Koller έγκειται τόσο στην υποβολή σε δοκιμασία επάρκειας όσο και στην ολοκλήρωση πενταετούς πρακτικής ασκήσεως. Ο λόγος της επιφυλάξεως αυτής έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι προφανώς υπάρχουν υποψίες ότι η επίκληση της οδηγίας 89/48 γίνεται με σκοπό την παράκαμψη του αυστριακού συστήματος εκπαιδεύσεως νομικών, καθώς αφενός

10 — Βλ. συναφώς Pertek, J., «La reconnaissance des diplômes, un acquis original rationalisé et développé par la directive n° 2005/36 du 7 octobre 2005», *Europe*, 2006, αριθ. 3, σ. 7, σε σχέση με τη διάταξη του άρθρου 3 της οδηγίας 89/48 και τη μεταγενέστερη διάταξη του άρθρου 13, παράγραφος 1, της οδηγίας, οι οποίες κατά την άποψη του συγγραφέα περιέχουν μαχητό τεκμήριο της ισοτιμίας των αλλοδαπών διπλωμάτων.

11 — Κατά τον Visée, J.-M., «L'application de la directive 89/48/CEE (système général de reconnaissance des diplômes) aux avocats», *La reconnaissance des qualifications dans un espace européen des formations et des professions*, 1998, σ. 212, τα μέτρα που προβλέπονται π.χ. στο άρθρο 4 της οδηγίας 89/48 (πρακτική άσκηση και δοκιμασία επάρκειας) έχουν ως σκοπό την εν μέρει αντιστάθμιση των διαφορών μεταξύ των διαφόρων μορφών εκπαιδεύσεως.

το ισπανικό σύστημα εκπαίδευσως δεν προβλέπει παρόμοια πρακτική άσκηση και αφετέρου ο R. Koller δεν απέκτησε το ισπανικό του δίπλωμα βάσει κάποιας διαδικασίας αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας που να ρυθμίζεται από το κοινοτικό δίκαιο αλλά αποκλειστικά και μόνον βάσει αντίστοιχης διαδικασίας που προβλέπεται από το ισπανικό δίκαιο.

49. Στη συνέχεια, πρέπει καταρχάς να εξεταστεί αν η οδηγία 89/48 εφαρμόζεται στην υπόθεση της κύριας δίκης και, ιδίως, να ερευνηθεί αν συντρέχει περίπτωση καταχρηστικής επικλήσεως του κοινοτικού δικαίου. Στη συνέχεια, θα εξεταστεί αν η επιφύλαξη της Αυστρίας είναι δικαιολογημένη και αν, με δεδομένα τα επαγγελματικά προσόντα που απέκτησε ο R. Koller στην αλλοδαπή, μπορεί να του ζητηθεί να πραγματοποιήσει πριν από την έγκριση της συμμετοχής του στις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων πενταετή πρακτική άσκηση (τη λεγόμενη «praktische Verwendung»), όπως απαιτείται και για όσους έχουν ολοκληρώσει τις βασικές νομικές σπουδές τους στην Αυστρία.

B — Αρμοδιότητα του Δικαστηρίου

50. Καταρχάς πρέπει να εξακριβωθεί αν η OBDK αποτελεί «δικαστήριο» κατά την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ και αν, συνεπώς, το

Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί των ερωτημάτων που του υποβλήθηκαν.

51. Το άρθρο 234, παράγραφος 3, ΕΚ δεν περιέχει κανέναν ορισμό της έννοιας «δικαστήριο». Υπάρχουν όμως ορισμένες ελάχιστες απαιτήσεις από την άποψη του κοινοτικού δικαίου, τις οποίες έχει καθιερώσει το Δικαστήριο. Κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο, προκειμένου να εκτιμήσει αν το αιτούν όργανο είναι δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ –ζήτημα που εμπίπτει αποκλειστικά στο κοινοτικό δίκαιο–, λαμβάνει υπόψη μια σειρά στοιχείων, όπως είναι η ίδρυση του οργάνου αυτού διά νόμου, η μονιμότητά του, ο δεσμευτικός χαρακτήρας της δικαιοδοσίας του, ο κατ' αντιμωλία χαρακτήρας της ενώπιόν του διαδικασίας, η εκ μέρους του οργάνου αυτού εφαρμογή των κανόνων δικαίου καθώς και η ανεξαρτησία του¹².

52. Η OBDK συγκροτείται σύμφωνα με το άρθρο 59 του Bundesgesetz über das Disziplinarstatut für Rechtsanwälte und Rechtsanwaltsanwärter [ομοσπονδιακού νόμου περί πειθαρχικού κανονισμού δικηγόρων και υποψηφίων δικηγόρων] της 28ης Ιουνίου 1990 (στο εξής: DSt) από έναν πρόεδρο, έναν αντιπρόεδρο, 8 έως 16 δικαστές του Oberster Gerichtshof [Ανωτάτου Δικαστηρίου] και 32 δικηγόρους (εκτελούντες χρέη δικαστή). Κατά το άρθρο 63, παράγραφος 1, DSt, αποτελείται από τμήματα. Οι δικαστές διορίζονται κατά το άρθρο 59, παράγραφος 2, DSt 1990, από τον Υπουργό Δικαιοσύνης με

12 — Βλ., μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 17ης Σεπτεμβρίου 1997, C-54/96, Dorsch Consult (Συλλογή 1997, σ. I-4961, σκέψη 23), της 31ης Μαΐου 2005, C-53/03, Syfait κ.λπ. (Συλλογή 2005, σ. I-4609, σκέψη 29), και της 14ης Ιουνίου 2007, C-246/05, Häupl (Συλλογή 2007, σ. I-4673, σκέψη 16).

πενταετή θητεία. Οι δικηγόροι (εκτελούντες χρέη δικαστή) εκλέγονται από τους δικηγορικούς συλλόγους με πενταετή θητεία. Ο νόμος δεν προβλέπει την πρόωρη ανάκληση των μελών της OBDK από τη θέση τους. Κατά το άρθρο 64, παράγραφος 1, DSt, τα μέλη της OBDK δεν δεσμεύονται από οποιαδήποτε οδηγίες. Επίσης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η ανεξαρτησία των μελών, ενώ δεν τίθεται ζήτημα μετάθεσής τους. Η OBDK αποφαινεται κατόπιν κατ' αντιμωλιαν διαδικασίας έχουσα πλήρη εξουσία ελέγχου τόσο των πραγματικών περιστατικών και των νομικών ζητημάτων όσο και της διεξαγωγής αποδείξεων. Επίσης αποτελεί μόνιμο οργανισμό, παρότι τα μέλη της διορίζονται για ορισμένο μόνον χρόνο¹³. Η OBDK λειτουργεί βάσει νόμου και ειδικότερα βάσει ρυθμίσεων που περιέχονται στον RAO και τον DSt.

υπέχει υποχρέωση παραπομπής και βάσει του άρθρου 234, παράγραφος 3, ΕΚ¹⁴.

Γ — *Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος*

54. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα η OBDK ζητεί να διευκρινιστεί αν η οδηγία 89/48 τυγχάνει εφαρμογής στην υπόθεση της κύριας δίκης. Προκειμένου να δοθεί καταφατική απάντηση στο ερώτημα αυτό πρέπει να πληρούνται οι όροι τόσο της προσωπικής όσο και της καθ' ύλην εφαρμογής της εν λόγω οδηγίας.

1. Πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 89/48

53. Λαμβανομένων υπόψη των στοιχείων αυτών, το εν λόγω όργανο πληροί κατά την άποψή μου όλες τις προϋποθέσεις που τίθενται από τη νομολογία προκειμένου να θεωρηθεί δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 234 ΕΚ. Επιπλέον, δεδομένου ότι η απόφαση της OBDK δεν δύναται πλέον, σύμφωνα με ό,τι αναφέρεται στην απόφαση περί παραπομπής, να προσβληθεί με τακτικό ένδικο μέσο του εθνικού δικαίου, η OBDK

α) Προσωπικό πεδίο εφαρμογής

55. Η οδηγία 89/48 θεσπίζει ένα γενικό σύστημα αναγνωρίσεως των διπλωμάτων και,

13 — Βλ. απόφαση της 4ης Μαρτίου 1999, C-258/97, Hospital Ingenieure (Συλλογή 1999, σ. I-1405).

14 — Ως εκ τούτου είναι ορθή η ερμηνεία του αυστριακού Verfassungsgerichtshof στην απόφασή του της 30ής Σεπτεμβρίου 2003 (αριθ. B614/01 ua).

ειδικότερα, των επαγγελματικών προσόντων μεταξύ των κρατών βάσει της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης. Κατά το άρθρο 2 της οδηγίας, εφαρμόζεται σε όλους τους «υπηκόους κράτους μέλους οι οποίοι επιθυμούν να ασκήσουν [...] νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα σε κράτος μέλος υποδοχής». Στο άρθρο 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48, ως κράτος μέλος υποδοχής ορίζεται «το κράτος μέλος στο οποίο ο υπήκοος κράτους μέλους ζητεί να ασκήσει ένα επάγγελμα το οποίο είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο, ενώ δεν έχει αποκτήσει στο εν λόγω κράτος μέλος το δίπλωμα το οποίο διαθέτει ή δεν έχει ασκήσει στο εν λόγω κράτος μέλος για πρώτη φορά το περι ου ο λόγος επάγγελμα».

β) Καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής

i) Πρώτη και τρίτη προϋπόθεση

56. Οι ανωτέρω προϋποθέσεις πληρούνται στην προκειμένη περίπτωση, αφού ο R. Koller είναι υπήκοος κράτους μέλους της Κοινότητας, κατέχει δίπλωμα το οποίο του χορηγήθηκε στην Ισπανία και του επιτρέπει την πρόσβαση στο νομοθετικά κατοχυρωμένο¹⁵ κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 89/48 δικηγορικό επάγγελμα στη χώρα αυτή, και αιτείται την αναγνώριση του εν λόγω διπλώματος στο κράτος μέλος υποδοχής που τυγχάνει να είναι ταυτόχρονα και χώρα καταγωγής του.

57. Για την εφαρμογή της οδηγίας 89/48 απαιτείται, ακόμη, ο τίτλος τον οποίον επικαλείται ο R. Koller να πληροί τον ορισμό του «διπλώματος», όπως αυτός διατυπώνεται στην εν λόγω οδηγία. Κατά το άρθρο 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48, προκειμένου να θεωρηθεί ο τίτλος ή/και η επαγγελματική πείρα των οποίων ζητείται η αναγνώριση ως δίπλωμα, πρέπει να πληρούνται σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις.

58. Το δίπλωμα πρέπει, πρώτον, να έχει χορηγηθεί από την αρμόδια αρχή κράτους μέλους. Συναφώς υπενθυμίζεται ότι κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, «δίπλωμα», κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48, μπορεί να αποτελεί ένα σύνολο τίτλων¹⁶. Εν προκειμένω, η προϋπόθεση αυτή πληρούται, διότι το δίπλωμα «licenciado en derecho», το οποίο επικαλείται στην προκειμένη περίπτωση ο R. Koller, χορηγήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας και Επιστημών της Ισπανίας, το οποίο είναι αρμόδιο κατά την

15 — Για το επάγγελμα του δικηγόρου ως νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα βλ. τις αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 2003, C-313/01, *Morgenbesser* (Συλλογή 2003, σ. I-13467, σκέψη 60), και της 10ης Δεκεμβρίου 2009, C-345/08, *Peśla* (Συλλογή 2009, σ. I-11677, σκέψη 27).

16 — Αποφάσεις *Cavallera* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 47), και της 23ης Οκτωβρίου 2008, C-286/06, *Επιτροπή κατά Ισπανίας* (Συλλογή 2008, σ. 8025, σκέψη 55).

ισπανική νομοθεσία να χορηγεί διπλώματα σε αποφοίτους Νομικής σχολής.

59. Δεύτερον, από το δίπλωμα πρέπει να προκύπτει ότι ο κάτοχος του παρακολούθησε με επιτυχία «κύκλο σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών ή ισοδύναμης διάρκειας με ελαστική παρακολούθηση, σε πανεπιστήμιο ή ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ή άλλο ίδρυμα του αυτού εκπαιδευτικού επιπέδου και, ενδεχομένως, ότι παρακολούθησε με επιτυχία την επαγγελματική εκπαίδευση που απαιτείται επιπλέον του κύκλου σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση». Επειδή οι βασικές αποκλίσεις κατά την ερμηνεία του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 εστιάζονται κυρίως στη συγκεκριμένη προϋπόθεση, θα την εξετάσω τελευταία αναλύοντας τα συνδεόμενα με αυτήν νομικά ζητήματα.

60. Τρίτον, το δίπλωμα πρέπει να παρέχει δικαίωμα προσβάσεως στο επάγγελμα στο κράτος προελεύσεως. Αυτό σημαίνει ότι το δίπλωμα πρέπει να καθιστά εφικτή την πραγματική άσκηση επαγγέλματος στο κράτος μέλος όπου εκδόθηκε. Με την επιφύλαξη περί του αν πληρούται η δεύτερη προϋπόθεση, πρέπει να θεωρηθεί ότι η τρίτη προϋπόθεση πληρούται επίσης. Συγκεκριμένα, το ισπανικό δίπλωμα που απέκτησε ο R. Koller διά αναγνώρισεως του αυστριακού του διπλώματος επιτρέπει την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στο κράτος από το οποίο εκδόθηκε. Όπως επισημαίνεται στις γραπτές παρατηρήσεις της Ισπανικής Κυβερνήσεως, στην Ισπανία η αναγνώριση επίσημων διπλωμάτων της αλλοδαπής, τα οποία έχουν αποκτηθεί από αναγνωρισμένα

ιδρύματα, συνεπάγεται την εξίσωσή τους με τα αντίστοιχα ισπανικά διπλώματα σε ό,τι αφορά ακαδημαϊκούς και επαγγελματικούς σκοπούς. Σε ό,τι αφορά την ισχύ του επίσημου διπλώματος πρέπει να διαπιστωθεί, με βάση τα όσα εκθέτει η Ισπανική Κυβέρνηση, ότι σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία η ισχύς αυτή είναι τόσο ακαδημαϊκής όσο και επαγγελματικής φύσεως, έτσι ώστε ο κάτοχος του διπλώματος να απολαμβάνει πλήρως τα απορρέοντα εξ αυτής ακαδημαϊκά δικαιώματα και συγχρόνως να έχει δικαίωμα άσκησης του επαγγέλματος δίχως να υπόκειται σε περιορισμούς.

ii) Δεύτερη προϋπόθεση

61. Ένα από τα ζητήματα που δυσχεραίνουν τη διαπίστωση της συνδρομής της δεύτερης προϋποθέσεως αφορά το ότι η οδηγία απαιτεί ρητώς από τον κάτοχο του διπλώματος του οποίου ζητείται η αναγνώριση στο κράτος μέλος υποδοχής να έχει καταρχήν ολοκληρώσει «κύκλο σπουδών διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών».

62. Αν ληφθεί υπόψη αποκλειστικώς και μόνο το γράμμα του νόμου, η εν λόγω

προϋπόθεση φαίνεται να μην συντρέχει καταρχήν, δεδομένου ότι ο R. Koller δεν απέκτησε το ισπανικό του πτυχίο, το οποίο του επιτρέπει την πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα στην Ισπανία, εντός της κανονικής διάρκειας σπουδών των τεσσάρων ετών, ώστε να ανταποκρίνεται στις σχετικές απαιτήσεις της οδηγίας 89/48, αλλά στο πλαίσιο διαδικασίας αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας, η οποία πάντως διήρκησε λιγότερο από τρία έτη. Και τούτο, διότι όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, μεταξύ της απονομής του ακαδημαϊκού τίτλου «Magister» στο Graz (της λεγόμενης «Sponsion») και της αναγνώρισεως του τίτλου στην Ισπανία μεσολάβησαν περίπου δύο έτη¹⁷. Ελλείψει λεπτομερέστερων στοιχείων θα πρέπει συνεπώς να υποθεθεί ότι η διαδικασία της αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας διήρκησε περίπου τόσο χρόνο.

Universidad Autónoma de Madrid¹⁸. Θεωρεί ότι ο λόγος για τον οποίο υποβλήθηκε σε μία τόσο εκτεταμένη εξέταση των γνώσεων και ικανοτήτων του στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας ήταν ότι το αρμόδιο ισπανικό υπουργείο διαπίστωσε την ύπαρξη σημαντικών διαφορών στην εκπαίδευση μεταξύ Αυστρίας και Ισπανίας σε ό,τι αφορά την απόκτηση του ακαδημαϊκού τίτλου, οι οποίες έπρεπε να εξισωθούν.

64. Κατά την άποψή μου, από τις ανωτέρω διαπιστώσεις προκύπτουν, όσον αφορά την υπαγωγή στο άρθρο 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48, τα ακόλουθα συμπεράσματα.

— Πραγματοποίηση «κύκλου σπουδών» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48

63. Μια τέτοια ερμηνεία δεν λαμβάνει, ωστόσο, υπόψη το γεγονός ότι ο R. Koller έχει αποκτήσει, λόγω της αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας, πτυχίο το οποίο αντιστοιχεί σε τετραετείς σπουδές στην Ισπανία. Όπως επισημαίνει ο R. Koller στις γραπτές παρατηρήσεις του, υποβλήθηκε για τον σκοπό αυτό σε σειρά εξετάσεων σε διάφορους τομείς του δικαίου, των οποίων η εξεταστική ύλη ήταν κατά τους ισχυρισμούς του ίδια με αυτήν των κανονικών σπουδών στο

65. Πρώτον, η διαδικασία αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας στην οποία υποβλήθηκε ο R. Koller συνιστά αναμφίβολα «κύκλο σπουδών σε πανεπιστήμιο» κατά την έννοια της οικίας διατάξεως της οδηγίας. Κρίσιμη είναι εν προκειμένω η απόκτηση πρόσθετων προσόντων. Όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο

17 — Βλ. σ. 13 επ. της αποφάσεως περί παραπομπής.

18 — Βλ. σ. 4, σκέψη 4 των γραπτών παρατηρήσεων του R. Koller.

στην απόφαση Kraus¹⁹, ο υπήκοος κράτους μέλους μπορεί να επικαλεστεί στο εν λόγω κράτος μέλος το δίπλωμα που απέκτησε σε άλλο κράτος μέλος αποκλειστικά και μόνον αν το έγγραφο αυτό «αποδεικνύει την ύπαρξη ενός *επιπλέον επαγγελματικού προσόντος* [σε σχέση με την εκπαίδευση που ακολούθησε στο κράτος μέλος καταγωγής] και βεβαιώνει, κατά συνέπεια, την καταλληλότητα του κατόχου του για ορισμένη θέση». Η βεβαίωση της αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας που έλαβε ο R. Koller μετά την επιτυχία του στις εξετάσεις δεν θα πρέπει να θεωρηθεί σε καμία περίπτωση ως «απλή τυπική πράξη» ή «απλή αναγνώριση»²⁰ του αυστριακού του πανεπιστημιακού πτυχίου, όπως υπαινίσσεται το αιτούν δικαστήριο στην απόφασή του περί παραπομπής²¹, αλλά ως κρατικό έγγραφο που πιστοποιεί πρόσθετα προσόντα σε ό,τι αφορά το ισπανικό δίκαιο. Στο μέτρο αυτό, τα πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης διαφέρουν ριζικά από εκείνα της υποθέσεως Cavallera στην οποία παραπέμπουν όλοι οι μετέχοντες στη διαδικασία.

κάτοχος διπλώματος μηχανολόγου μηχανικού του πανεπιστημίου του Τορίνο. Για να ασκήσει το επάγγελμα του μηχανικού στην Ιταλία, θα έπρεπε σύμφωνα με την ιταλική νομοθεσία να λάβει επιτυχώς μέρος σε κρατικές εξετάσεις. Αντ' αυτού, ο M. Cavallera υπέβαλε στην Ισπανία, και συγκεκριμένα στο ισπανικό Υπουργείο Παιδείας και Επιστημών, αίτηση για την αναγνώριση του ιταλικού του διπλώματος ως ισότιμου με το αντίστοιχο ισπανικό σύμφωνα με την εκεί ισχύουσα διαδικασία αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας, η οποία είναι διαφορετική από τη διαδικασία αναγνώρισεως που έχει θεσπιστεί στο πλαίσιο της μεταφοράς της οδηγίας 89/48 στο ισπανικό δίκαιο. Μετά την αναγνώριση ο M. Cavallera εγγράφηκε στο μητρώο επαγγελματικού συλλόγου μηχανικών της Καταλωνίας. Ωστόσο, ούτε άσκησε το επάγγελμά του εκτός Ιταλίας ούτε πραγματοποίησε συμπληρωματική εκπαίδευση στην Ισπανία.

66. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε αίτηση του M. Cavallera, Ιταλού υπηκόου, ο οποίος ήταν

19 — Απόφαση της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92 (Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψη 19).

20 — Ορθώς διαπίστωσε ο γενικός εισαγγελέας Rojares Maduro στις προτάσεις του της 28ης Φεβρουαρίου 2008 στην υπόθεση C-311/06, Cavallera (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σημείο 23), ότι ο M. Cavallera δεν σπούδασε ούτε εργάστηκε στην Ισπανία, δηλαδή, ακριβέστερα, δεν ακολούθησε την επαγγελματική ή ακαδημαϊκή εκπαίδευση στο κράτος αυτό. Εύλογα ο γενικός εισαγγελέας συμπεραίνει από το παραπάνω γεγονός ότι το δίπλωμα του μηχανολόγου μηχανικού που απέκτησε στην Ισπανία προκύπτει από «απλή» επικύρωση του ιταλικού πανεπιστημιακού/ακαδημαϊκού τίτλου ως ισότιμου.

21 — Βλ. σ. 14 της αποφάσεως περί παραπομπής.

67. Ορθώς έκρινε συνεπώς το Δικαστήριο στην εν λόγω υπόθεση ότι ο ισπανικός τίτλος αναγνώρισεως της ισοτιμίας δεν πιστοποιούσε την απόκτηση συμπληρωματικών επαγγελματικών προσόντων και ως εκ τούτου δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί ως «δίπλωμα» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48²². Στο σκεπτικό της αποφάσεως, το Δικαστήριο τονίζει ότι ούτε ο τίτλος αυτός ούτε η εγγραφή στο μητρώο ενός εκ των επαγγελματικών

22 — Απόφαση Cavallera (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψεις 56 έως 59).

επιμελητηρίων της Καταλωνίας στηρίζονταν σε διαπίστωση των επαγγελματικών προσόντων ή της επαγγελματικής πείρας του M. Cavallera. Κατά την άποψη του Δικαστηρίου, το να επιτραπεί, υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις, η πρόσβαση στο επίμαχο στην κύρια δίκη νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στην Ιταλία κατ' επίκληση της οδηγίας 89/48 θα συνεπαγόταν ότι ο κατέχων μόνον τίτλο χορηγηθέντα από το κράτος μέλος αυτό, ο οποίος δεν αρκεί για την πρόσβαση στο εν λόγω επάγγελμα, μπορεί παρά ταύτα να ασκήσει το επάγγελμα αυτό, μολονότι ο ισπανικός τίτλος αναγνωρίσεως της ισοτιμίας δεν πιστοποιεί την απόκτηση επιπλέον προσόντων ή επαγγελματικής πείρας. Το αποτέλεσμα αυτό θα ήταν αντίθετο προς την αρχή που κατοχυρώνεται με την οδηγία 89/48 και διατυπώνεται στην πέμπτη αιτιολογική σκέψη αυτής, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη διατηρούν τη δυνατότητα να ορίζουν το ελάχιστο επίπεδο των αναγκαίων προσόντων προς διασφάλιση της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στην επικράτειά τους²³.

68. Εντούτοις, τέτοιος κίνδυνος δεν υφίσταται στην υπόθεση της κύριας δίκης καθότι η απονεμηθείσα στον R. Koller βεβαίωση της αναγνωρίσεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας εκδόθηκε κατόπιν ελέγχου των επαγγελματικών προσόντων που απέκτησε στο πλαίσιο πρακτικής ασκήσεως στην Ισπανία. Όσον αφορά την αναλογία με το δίπλωμα που απέκτησε στην Αυστρία, ενόψει των προφανών διαφορών μεταξύ του αυστριακού και του ισπανικού δικαίου δεν θα ήταν ορθό να θεωρηθούν οι γνώσεις και τα προσόντα που απέκτησε στην Ισπανία απλώς ως συμπλήρωμα

των νομικών του σπουδών στην Αυστρία, αλλά η εκπαίδευση που πραγματοποιήσε στην Ισπανία στο πλαίσιο της διαδικασίας αναγνωρίσεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως αυτοτελής κύκλος σπουδών.

69. Στον βαθμό που, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει στην Αυστρία, για την πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα στην Ισπανία δεν απαιτείται ο πτυχιούχος να διαθέτει επαγγελματική πείρα αλλά μόνον «ακαδημαϊκά προσόντα», τα τελευταία αρκούν προκειμένου να συναχθεί ότι ο κάτοχος της σχετικής βεβαίωσης διαθέτει «επαγγελματικά προσόντα».

— Πραγματοποίηση «κύκλου σπουδών διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48

70. Δεύτερον, το γεγονός ότι η διαδικασία αναγνωρίσεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας διήρκησε σαφώς λιγότερο από τρία έτη δεν είναι αναγκαστικά αντίθετο με την προϋπόθεση του «κύκλου σπουδών διάρκειας τουλάχιστον

23 — Απόφαση Cavallera (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 6, σκέψη 57).

τριών ετών» του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48.

71. Το σκεπτικό είναι ότι σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο της αναλογικής εφαρμογής της ρήτηρας ισοτιμίας που περιέχεται στο άρθρο 1, στοιχείο α', δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 89/48. Κατά την εν λόγω διάταξη της οδηγίας, εξομοιώνεται προς δίπλωμα, κατά την έννοια του πρώτου εδαφίου, οποιοδήποτε δίπλωμα, πιστοποιητικό ή άλλος τίτλος ή οποιοδήποτε σύνολο τέτοιων διπλωμάτων, πιστοποιητικών ή άλλων τίτλων έχει χορηγηθεί από αρμόδια αρχή σε κράτος μέλος, εφόσον πιστοποιεί εκπαίδευση που έχει πραγματοποιηθεί εντός της Κοινότητας και που αναγνωρίζεται από αρμόδια αρχή του εν λόγω κράτους μέλους ως ισοτίμου επιπέδου και εφόσον παρέχει τα ίδια δικαιώματα προσβάσεως ή ασκήσεως ενός νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος. Η εν λόγω διάταξη, η οποία με βάση το αρχικό σκεπτικό που οδήγησε στη θέσπισή της ρυθμίζει τη λεγόμενη «εναλλακτική οδό εκπαίδευσέως» («alternativer Bildungsweg»), εισήχθη, όπως επισήμανε το Δικαστήριο στην απόφαση Beuttenmüller²⁴, «προκειμένου να ληφθούν υπόψη πρόσωπα τα οποία δεν ολοκλήρωσαν μεν τριετή κύκλο τριτοβάθμιας εκπαίδευσέως, αλλά διαθέτουν τα τυπικά προσόντα που τους παρέχουν τα ίδια επαγγελματικά δικαιώματα που θα είχαν αν είχαν ολοκληρώσει τέτοιο κύκλο σπουδών»²⁵. Στο μέτρο που η διαδικασία αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας απαιτεί, όπως και στην υπόθεση της κύριας δίκης,

την εξέταση των γνώσεων στο ισπανικό δίκαιο, αποτελεί, λαμβανομένου υπόψη του πνεύματος και του σκοπού της, εναλλακτική οδό εκπαίδευσέως σε σχέση με τις κανονικές πανεπιστημιακές σπουδές στην Ισπανία, η οποία εναλλακτική οδός οδηγεί στην αναγνώριση ακαδημαϊκών και επαγγελματικών τίτλων απονέμοντάς τους την ίδια νομική ισχύ με αυτήν των ισπανικών. Με την επιτυχή ολοκλήρωση της διαδικασίας αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας παρέχεται στην Ισπανία σε αλλοδαπούς νομικούς, όπως είναι ο R. Koller, η δυνατότητα προσβάσεως στο δικηγορικό επάγγελμα, το οποίο είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο.

72. Εξάλλου, δεν θα ήταν λογικό να αποβεί εις βάρος του R. Koller το γεγονός ότι ολοκλήρωσε τη νομική του εκπαίδευση, η οποία σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία αντιστοιχεί σε τετραετείς νομικές σπουδές στην Ισπανία, εντός δύο μόλις ετών, ήτοι σε χρόνο μικρότερο από την κανονική διάρκεια σπουδών. Η μη αναγνώριση της ισοτιμίας της βεβαιώσεως αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας σε κοινοτικό επίπεδο θα σήμαινε ότι η επίδοση όχι μόνον δεν εκτιμάται, αλλά αντιθέτως τιμωρείται, αφού οι αιτούντες που υποβάλλονται στις απαιτούμενες εξετάσεις μέσα σε λιγότερο χρόνο από ό,τι οι υπόλοιποι τυγχάνουν χειρότερης μεταχείρισης. Μια τέτοια συνέπεια δεν θα ήταν ούτε εύλογη ούτε σύμφωνη με το παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου όπως για παράδειγμα προκύπτει από την απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας²⁶.

24 — Απόφαση της 29ης Απριλίου 2004, C-102/02, Beuttenmüller (Συλλογή 2004, σ. I-5405).

25 — Οπ.π., σκέψη 42, όπου το Δικαστήριο παραπέμπει στην «Εκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την κατάσταση εφαρμογής του γενικού συστήματος αναγνώρισεως διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσέως, που θεσπίστηκε βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ (COM[1996] 46 τελικό)», η οποία υποβλήθηκε από την Επιτροπή στις 15 Φεβρουαρίου 1996.

26 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16).

73. Αντικείμενο της αποφάσεως αυτής αποτέλεσε η παραβίαση εκ μέρους της Ισπανίας της οδηγίας 89/48 και ειδικότερα του άρθρου 3 αυτής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ισπανία παρέβη την εν λόγω διάταξη καθώς δεν αναγνώρισε τα επαγγελματικά προσόντα μηχανικού που αποκτήθηκαν στην Ιταλία κατόπιν πανεπιστημιακών σπουδών που πραγματοποιήθηκαν εξ ολοκλήρου στην Ισπανία και έθεσε την ακαδημαϊκή αναγνώριση των προσόντων αυτών ως προϋπόθεση για τη συμμετοχή των μηχανικών που διαθέτουν επαγγελματικούς τίτλους αποκτηθέντες εντός άλλου κράτους μέλους σε εσωτερικό διαγωνισμό για προαγωγές στη δημόσια διοίκηση. Εν προκειμένω θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ενδιαφερόμενοι ήταν κάτοχοι διπλωμάτων του πανεπιστημίου της Alicante (Ισπανία), των οποίων η ισοτιμία είχε αναγνωριστεί από το Università Politecnica delle Marche (Ιταλία) κατ' εφαρμογήν μιας συμβάσεως-πλαίσιου με αντικείμενο τη συνεργασία. Συνεπεία της αναγνώρισεως τούς είχε απονεμηθεί το ιταλικό δίπλωμα του «ingegnere civile». Επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι οι ενδιαφερόμενοι είχαν υποβληθεί μετά την απόκτηση του διπλώματος σε κρατικές εξετάσεις στην Ιταλία προκειμένου να λάβουν άδεια ασκήσεως του επαγγέλματος του μηχανικού στη χώρα αυτή.

74. Όπως επισημαίνεται στην εν λόγω απόφαση, το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48 υποχρεώνει το κράτος μέλος υποδοχής να δέχεται, σε κάθε περίπτωση, ως αποδεικτικό της συνδρομής των προϋποθέσεων αναγνώρισεως διπλώματος, τις βεβαιώσεις και τα έγγραφα που έχουν εκδώσει οι

αρμόδιες αρχές των άλλων κρατών μελών²⁷. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφάνθηκε τρόπον τινά κατά της άνισης μεταχειρίσεως προσώπων τα οποία απέκτησαν τα επαγγελματικά τους προσόντα διά της αναγνώρισεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας και όχι μέσω κανονικών πανεπιστημιακών σπουδών, δεδομένου ότι στις σκέψεις 80 και 81 της εν λόγω αποφάσεως υπογράμμισε τα ακόλουθα:

«Επομένως, εν προκειμένω, εφόσον στην Ισπανία το επάγγελμα του μηχανικού έργων οδοποιίας το ασκούν οι κάτοχοι ισπανικού διπλώματος που έχει αποκτηθεί μετά από σπουδές πενταετούς διάρκειας, ο κάτοχος διπλώματος αποκτηθέντος εντός άλλου κράτους μέλους και παρέχοντος στον ενδιαφερόμενο τη δυνατότητα να ασκήσει, ενδεχομένως κατόπιν μέτρων αντισταθμίσεως, το ίδιο επάγγελμα στην Ισπανία πρέπει έχει τις ίδιες δυνατότητες προαγωγής όπως οι κάτοχοι του προαναφερθέντος ισπανικού διπλώματος. Τούτο ισχύει ανεξαρτήτως της διάρκειας των σπουδών που απαιτούνται για την απόκτηση του εν λόγω διπλώματος.

Συγκεκριμένα, ένα δίπλωμα που χορηγήθηκε εντός άλλου κράτους μέλους, εφόσον αναγνωριστεί κατ' εφαρμογήν της οδηγίας 89/48, ενδεχομένως κατόπιν αντισταθμιστικών μέτρων, τεκμαίρεται ότι παρέχει τα ίδια επαγγελματικά προσόντα με το ισπανικό

27 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16, σκέψη 61).

δίπλωμα. Υπό τις συνθήκες αυτές, το γεγονός ότι ο κάτοχος του χορηγηθέντος εντός άλλου κράτους μέλους διπλώματος δεν διαθέτει τις ίδιες δυνατότητες προαγωγής με τους κατόχους του αντίστοιχου ισπανικού διπλώματος, αποκλειστικά και μόνον επειδή το δίπλωμα αυτό αποκτήθηκε μετά από σπουδές μικρότερης διάρκειας, θέτει τους κατόχους διπλώματος άλλου κράτους μέλους σε δυσμενέστερη θέση, απλώς και μόνο διότι απέκτησαν ταχύτερα ισότιμα προσόντα.»

75. Κατά την άποψή μου, με βάση τα προεκτειθέμενα και την ως άνω νομολογία του Δικαστηρίου συνάγεται αφενός ότι όσον αφορά την προϋπόθεση της πραγματοποίησης «κύκλου σπουδών διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48, είναι αδιάφορο αν το επίδικο πτυχίο αποκτήθηκε μετά από κανονικές πανεπιστημιακές σπουδές διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών ή κατόπιν διαδικασίας αναγνώρισης της ακαδημαϊκής ισοτιμίας με διάρκεια μικρότερη από τρία έτη. Στην τελευταία περίπτωση, όταν η διαδικασία μπορεί να συγκριθεί με κύκλο πανεπιστημιακών σπουδών υπό την έννοια ότι προβλέπει εκπαίδευση υπό τη μορφή πρακτικής ασκήσεως και συμπληρωματικών εξετάσεων και το αντίστοιχο πτυχίο αναπτύσσει τις ίδιες έννομες συνέπειες στην ημεδαπή, όπως συμβαίνει στην υπόθεση της κύριας δίκης, τα δύο είδη πτυχίων θα πρέπει να θεωρούνται ισότιμα.

76. Σε ό,τι αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 89/48 στην υπόθεση της κύριας δίκης, που είναι το αντικείμενο του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος, η τυχόν έλλειψη επαγγελματικής πείρας στερείται καταρχήν αποφασιστικής σημασίας. Ας μην ξεχνάμε ότι η επιβαλλόμενη από την οδηγία 89/48 αμοιβαία αναγνώριση των διπλωμάτων στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης²⁸ και, συνεπώς, το κράτος μέλος υποδοχής δεν έχει δικαίωμα να ελέγξει την ισοτιμία των επαγγελματικών προσόντων που έχουν αποκτηθεί σε άλλο κράτος μέλος. Εξάλλου, θα πρέπει να υπομνησθεί ότι κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου²⁹ η οδηγία 89/48, αντιθέτως προς τις τομεακές οδηγίες που αφορούν επιμέρους επαγγέλματα, δεν έχει σκοπό να εναρμονίσει τους όρους προσβάσεως στα διάφορα επαγγέλματα στα οποία έχει εφαρμογή ή τους όρους ασκήσεως των επαγγελμάτων αυτών. Τα κράτη μέλη εξακολουθούν να είναι αρμόδια για τον καθορισμό των όρων αυτών εντός των ορίων που επιβάλλει το κοινοτικό δίκαιο³⁰.

77. Υπ' αυτό το πρίσμα, η Ισπανία έχει την ευχέρεια να καθορίζει την πρόσβαση στο επάγγελμα του δικηγόρου εντός της επικρατείας της είτε βάσει αποφάσεως περί

28 — Βλ. σημείο 47 στις παρούσες προτάσεις.

29 — Βλ. απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, C-149/05, *Price* (Συλλογή 2006, σ. I-7691, σκέψη 54).

30 — Όπως έχει υπογραμμίσει το Δικαστήριο, ελλείψει εναρμόνισης των όρων ασκήσεως ενός επαγγέλματος, τα κράτη μέλη δικαιούνται να καθορίζουν τις γνώσεις και τα προσόντα που είναι αναγκαία για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού και να απαιτούν την προσκόμιση διπλώματος με το οποίο να βεβαιώνεται η ύπαρξη αυτών των γνώσεων και προσόντων. Βλ. αποφάσεις της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, *Heylens* κ.λπ. (Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 10), της 7ης Μαΐου 1991, C-340/89, *Βλασσοπούλου* (Συλλογή 1991, σ. I-2357, σκέψη 9), της 7ης Μαΐου 1992, C-104/91, *Aguirre Borrell* κ.λπ. (Συλλογή 1992, σ. I-3003, σκέψη 7), και *Pešla* (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15), σκέψη 34. Υπ' αυτή την έννοια βλ. και Mengozzi, P., «La direttiva del Consiglio 89/48/CEE relativa ad un sistema generale dei diplomi di istruzione superiore», *Le nuove leggi civili commentate*, έτος XIII/1990, αριθ. 3-4, σ. 1014.

αναγνωρίσεως της ισοτιμίας της εκπαίδευσως που πραγματοποιήθηκε εντός άλλου κράτους μέλους είτε βάσει πανεπιστημιακού διπλώματος που πιστοποιεί συγκεκριμένη εκπαίδευση, στον βαθμό που η μόνη προϋπόθεση που επιβάλλεται σύμφωνα με το άρθρο 1, στοιχείο α', πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 89/48 είναι να αποδεικνύεται ότι «ο κάτοχος του διπλώματος έχει παρακολουθήσει με επιτυχία κύκλο σπουδών μετά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών [...] και [...] διαθέτει τα απαιτούμενα επαγγελματικά προσόντα για να αναλάβει ή να ασκήσει επάγγελμα που είναι νομοθετικά κατοχυρωμένο στο εν λόγω κράτος μέλος»³¹. Το κατά πόσον η άσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος απαιτεί ακριβή γνώση του εθνικού δικαίου πρέπει, συνεπώς, να επιλυθεί υπό το πρίσμα μόνον των εθνικών διατάξεων³². Ως εκ τούτου, η Αυστρία δεν μπορεί ως κράτος μέλος υποδοχής να επικαλεστεί αποδεκτώς το γεγονός ότι ο R. Koller δεν πραγματοποίησε την προβλεπόμενη από το δικαίο της πενταετή «πρακτική άσκηση» ώστε να αμφισβητήσει την εφαρμογή της οδηγίας 89/48 στην υπόθεση της κύριας δίκης.

78. Εφόσον το πτυχίο που απέκτησε ο R. Koller κατά τη διαδικασία αναγνωρίσεως της ακαδημαϊκής ισοτιμίας στην Ισπανία αναπτύσσει τις ίδιες έννομες συνέπειες με αυτές ενός τετραετούς κύκλου σπουδών και βασιζείται σε πρόσθετα προσόντα που αποκτήθηκαν στο κράτος μέλος το οποίο εξέδωσε το πτυχίο, όπως για παράδειγμα σε εκπαίδευση υπό τη μορφή πρακτικής ασκήσεως

και συμπληρωματικών εξετάσεων, πρέπει να θεωρηθεί ότι για την εφαρμογή της οδηγίας 89/48 πληρούται η δεύτερη προϋπόθεση του ορισμού του «διπλώματος» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

79. Με βάση τα ανωτέρω, ο τίτλος τον οποίο επικαλείται ο R. Koller πληροί τον ορισμό του «διπλώματος» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 και, ως εκ τούτου, συντρέχει περίπτωση εφαρμογής της οδηγίας αυτής.

2. Η διαπίστωση καταχρηστικής συμπεριφοράς στο πλαίσιο της γενικής ρυθμίσεως της αμοιβαίας αναγνωρίσεως διπλωμάτων

α) Η έννοια της καταχρήσεως δικαιώματος στο κοινοτικό δίκαιο

31 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Poiares Maduro της 28ης Φεβρουαρίου 2008 στην υπόθεση C-311/06, Cavallera (προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 20, σημείο 33).

32 — Βλ. απόφαση Price (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 29, σκέψη 54).

80. Η καταρχήν εφαρμογή μιας οδηγίας δεν πρέπει να συγχέεται με τη δυνατότητα

επικλήσεως της σχετικής ρυθμίσεως. Η δυνατότητα επικλήσεως του κοινοτικού δικαίου θα πρέπει να αποκλείεται στην περίπτωση που υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις ότι γίνεται κατάχρηστικά³³. Όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο προσφάτως στην απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας³⁴ σε σχέση με την ερμηνεία της οδηγίας 89/48, οι υπήκοοι κράτους μέλους δεν πρέπει να επιχειρούν κατάχρηστικώς τη μη υπαγωγή τους στην εθνική νομοθεσία εκμεταλλευόμενοι τις δυνατότητες που παρέχει το κοινοτικό δίκαιο. Το αιτούν δικαστήριο υπαινίσσεται, προφανώς, ότι συντρέχει περίπτωση κατάχρησης δικαιώματος στην υπόθεση της κύριας δίκης, καθώς στην περί παραπομπής απόφασή του επισημαίνει ότι με την τακτική του ο R. Koller αποσκοπεί να αποφύγει την πενταετή πρακτική άσκηση που απαιτείται σύμφωνα με τον νόμο για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος στην Αυστρία³⁵. Η επίσημανση αυτή παρέχει έρεισμα για την εξέταση του ενδεχόμενου κατάχρησης δικαιώματος.

81. Το κοινοτικό δίκαιο γνωρίζει μία συγκεκριμένη έννοια της κατάχρησης δικαιώματος³⁶, η οποία έχει διαπλαστεί από το Δικαστήριο³⁷ και έχει λάβει μέχρι σήμερα ένα σχετικά σαφώς καθορισμένο περιεχόμενο³⁸. Η εν λόγω έννοια αναπτύχθηκε αρχικώς

33 — Η κατάχρηστική επίκληση του κοινοτικού δικαίου οδηγεί στη ματαίωση της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου επί ορισμένων πραγματικών περιστατικών. Όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο στις αποφάσεις του της 14ης Δεκεμβρίου 2000, C-110/99, Emsland-Stärke (Συλλογή 2000, σ. I-11569, σκέψη 51) και της 11ης Οκτωβρίου 1977, 125/76, Cremer (Συλλογή τόμος 1977, σ. 479, σκέψη 21), οι κοινοτικοί κανονισμοί δεν εφαρμόζονται όταν πρόκειται για πρακτικές των επιχειρηματιών που συνιστούν κατάχρηση δικαιώματος.

34 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16, σκέψη 69).

35 — Βλ. σ. 3 της αποφάσεως περί παραπομπής. Ανεξαρτήτως του εάν στην κύρια υπόθεση συντρέχει πράγματι περίπτωση κατάχρησης δικαιώματος, η οποία μπορεί να διαπιστωθεί μόνον διά αντικειμενικής νομικής εξέτασεως, το αιτούν δικαστήριο δεν είναι το μόνο που διατυπώνει τέτοιον υπαινιγμό. Τον προβαλλόμενο κίνδυνο να αδηρήσουν οι διαφορές στην εκπαίδευση νομικών σε «τουρισμό» υποψηφίων δικηγόρων επισημαίνουν μεταξύ άλλων ο Mannino, A., «Anerkennung von Berufsqualifikationen: Anmerkung zu EuGH, C-313/01, 13.11.2003 – Morgenbesser», *Zeitschrift für Gemeinschaftsprivatright*, 2004, αρθ. 5, σ. 282, και ειδικά σε σχέση με τη διαδικασία εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ο Goldsmith, J., «Fancy a little law qualification forum shopping?», *Law Society Gazette*, που δημοσιεύτηκε στο Διαδίκτυο στις 4 Αυγούστου 2009, χωρίς πάντως να κάνουν λόγο για κατάχρηση δικαιώματος.

36 — Για το ζήτημα του κινδύνου κατάχρηστικής επικλήσεως της κατοχυρωμένης από το κοινοτικό δίκαιο στο άρθρο 7 της οδηγίας 2003/88 αξιώσεως για ετήσια άδεια μετ' αποδοχών βλ. τις προτάσεις μου της 24ης Ιανουαρίου 2008 στην υπόθεση C-520/06, Stringer κ.λπ. (απόφαση της 20ής Ιανουαρίου 2009 στις συνεδριακές αποφάσεις υποθέσεις C-350/06 και C-520/06, Schultz-Hoff κ.λπ., Συλλογή 2009, σ. I-179, σημείο 80). Στην υποσημείωση 53 των εν λόγω προτάσεων ορίζω ως κατάχρηση δικαιώματος τη χρήση μιας εννόμου θέσεως κατά τρόπο αντιβαίνοντα προς τον σκοπό της η οποία περιορίζει τη δυνατότητα άσκησεως ενός υφιστάμενου δικαιώματος. Αυτό σημαίνει ότι η άσκηση μιας εννόμου αξιώσεως που απονέμεται επίσημως περιορίζεται από την αρχή της καλής πίστης. Ακόμη και αυτός που διαθέτει αγώγιμο δικαίωμα δεν επιτρέπεται να το ασκεί κατάχρηστικώς. Ομοίως Creifelds, *Rechtswörterbuch* (επιμέλεια Klaus Weber), 17η έκδοση, Μόναχο, 2002, σ. 1109, κατά το οποίο η άσκηση δικαιώματος είναι κατάχρηστική όταν τυπικώς μεν είναι σύμφωνη προς τον νόμο, αλλά η επίκληση του δικαιώματος είναι, λόγω των ιδιαίτερων περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, αντίθετη προς την καλή πίστη.

37 — Βλ. αποφάσεις της 7ης Φεβρουαρίου 1979, 115/78, Knoors (Συλλογή τόμος 1979/1, σ. 169, σκέψη 25), της 3ης Οκτωβρίου 1990, C-61/89, Bouchoucha (Συλλογή 1990, σ. I-3551, σκέψη 14), της 7ης Ιουλίου 1992, C-370/90, Singh (Συλλογή 1992, σ. I-4265, σκέψη 24), της 12ης Μαΐου 1998, C-367/96, Κεφαλάς κ.λπ. (Συλλογή 1998, σ. I-2843, σκέψη 20), της 9ης Μαρτίου 1999, C-212/97, Centros (Συλλογή 1999, σ. I-1459, σκέψη 24), της 23ης Μαρτίου 2000, C-373/97, Διαμαντής (Συλλογή 2000, σ. I-1705, σκέψη 33), της 21ης Νοεμβρίου 2002, C-436/00, X και Y (Συλλογή 2002, σ. I-10829, σκέψεις 41 και 45), της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, C-167/01, Inspire Art (Συλλογή 2003, σ. I-10155, σκέψη 136), της 21ης Φεβρουαρίου 2006, C-255/02, Halifax κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-1609, σκέψη 68), της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-196/04, Cadbury Schweppes και Cadbury Schweppes Overseas (Συλλογή 2006, σ. I-7995, σκέψη 35), της 21ης Φεβρουαρίου 2008, C-425/06, Part Service (Συλλογή 2008, σ. I-897, σκέψη 42), και της 25ης Ιουλίου 2008, C-127/08, Metock κ.λπ. (Συλλογή 2008, σ. I-6241, σκέψη 75).

38 — Στο ίδιο πνεύμα και ο γενικός εισαγγελέας Poiares Maduro στις προτάσεις του της 28ης Φεβρουαρίου 2008 στην υπόθεση Cavallera (προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 20), σημεία 43 επ. Όπως παρατηρεί η Baudenbacher, L. M., «Außer Spens nicht gewesen – Die Spanienreise des italienischen Ingenieurs Cavallera», *European Law Reporter*, 6/2009, σ. 213 επ. και «Überlegungen zum Verbot des Rechtsmissbrauchs im Europäischen Gemeinschaftsrecht», *Zeitschrift für Europarecht, internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung*, 2008, σ. 205 επ. δεν αποκλείεται το Δικαστήριο να αναπτύξει περαιτέρω τη νομολογία του ως προς την έννοια της κατάχρησης δικαιώματος στο μέλλον, αναγνωρίζοντάς την μάλιστα ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου. Η συντάκτης διακρίνει μεταξύ δύο κατηγοριών αποφάσεων επί του θέματος της κατάχρησης δικαιώματος: στην πρώτη υπάγονται οι περιπτώσεις όπου ένα άτομο επικαλείται κατάχρηστικά το κοινοτικό δίκαιο προκειμένου να παρακάμψει την εφαρμογή του εθνικού δικαίου, ενώ στη δεύτερη εκείνες στην οποία υπάρχει καταχρηστική ή και δολία άσκηση δικαιωμάτων που απορρέουν από το κοινοτικό δίκαιο.

στον τομέα των θεμελιωδών ελευθεριών, έχει μεταφερθεί όμως και σε άλλους ειδικότερους τομείς του κοινοτικού δικαίου και έχει μετεξελιχθεί. Με πολύ απλά λόγια πρόκειται για μία αρχή της απαγορεύσεως καταχρηστικών πρακτικών, σύμφωνα με την οποία οι πολίτες δεν μπορούν να επικαλούνται το κοινοτικό δίκαιο καταχρηστικώς ή καταστρατηγώντας το³⁹. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, για να διαπιστωθεί ότι συντρέχει κατάχρηση πρέπει να προκύπτει από ένα σύνολο αντικειμενικών περιστάσεων ότι αφενός παρά την τυπική τήρηση των προϋποθέσεων της κοινοτικής ρυθμίσεως δεν επιτεύχθηκε ο επιδιωκόμενος από τη ρύθμιση αυτή σκοπός και ότι αφετέρου κύριος σκοπός μιας πράξεως είναι η αποκόμιση οφέλους από την κοινοτική ρύθμιση με τεχνητή δημιουργία των προϋποθέσεων που απαιτούνται προς τούτο⁴⁰.

περίπτωση της διαφοράς της κύριας δίκης, οι περιστάσεις οι οποίες στοιχειοθετούν καταχρηστική πρακτική⁴¹, εντούτοις το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί προδικαστικής παραπομπής, μπορεί να παράσχει διευκρινίσεις προκειμένου να καθοδηγήσει το εθνικό δικαστήριο στην ερμηνεία του⁴².

β) Εξέταση υπό το πρίσμα των σκοπών της οδηγίας

83. Η απάντηση στο ερώτημα αν πράγματι συντρέχει περίπτωση καταχρήσεως δικαιώματος θα πρέπει να λάβει υπόψη τους σκοπούς της οδηγίας. Σκοπός του γενικού συστήματος αναγνωρίσεως της οδηγίας 89/48 είναι να μπορούν οι υπήκοοι κράτους μέλους που διαθέτουν άδεια ασκήσεως νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος εντός κράτους μέλους να έχουν πρόσβαση στο ίδιο επάγγελμα

82. Καίτοι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει αν συντρέχουν, στην

39 — Βλ. προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 37 αποφάσεις Κεφαλός κ.λπ. (σκέψη 20), Διαμαντής (σκέψη 33), Halifax κ.λπ. (σκέψη 68), και Cadbury Schwerpes και Cadbury Schwerpes Overseas (σκέψη 35).

40 — Βλ. αποφάσεις Emsland-Stärke (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 33, σκέψεις 52 και 53), και της 21ης Ιουλίου 2005, C-515/03, Eichsfelder Schlachtbetrieb (Συλλογή 2005, σ. I-7355, σκέψη 39). Βλ. επίσης τις προτάσεις μου της 10ης Φεβρουαρίου 2010 στην υπόθεση C-569/08, Internetportal (εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου, σημείο 113).

41 — Βλ. αποφάσεις Eichsfelder Schlachtbetrieb (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 40, σκέψη 40), και Halifax κ.λπ. (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 37, σκέψη 76). Παρότι το αυστριακό Verfassungsgerichtshof στην απόφασή του στην υπόθεσή υπ' αριθ. Β 1098/06 της 13ης Μαρτίου 2008 δεν διέκρινε στη συμπεριφορά του R. Koller περίπτωση καταχρηστικής άσκησης (βλ. σημείο 2.3.8 της αποφάσεως: «Με βάση τα προεκτεθέντα και λαμβανομένου υπόψη ότι ο προσφεύγων ασκεί το επάγγελμα του "abogado" [δικηγόρου], συνάγεται, όπως προκύπτει και από τη βεβαίωση του δικηγορικού συλλόγου της Μαδρίτης που προσκομίστηκε από τον προσφεύγοντα, ότι είναι παντελώς εσφαλμένο να του προσαφθεί καταχρηστική άσκηση»), εντούτοις δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ότι η κρίση εν προκειμένω έννοια της καταχρήσεως δικαιώματος αποτελεί όρο του κοινοτικού δικαίου, ο οποίος παρουσιάζει ειδικά χαρακτηριστικά και για τον λόγο αυτό θα πρέπει να ερμηνεύεται αυτετελώς σε κοινοτικό επίπεδο. Ο εθνικός δικαστής οφείλει να εξετάσει το ενδεχόμενο της καταχρήσεως δικαιώματος στην κύρια υπόθεση με βάση κριτήρια του κοινοτικού δικαίου.

42 — Βλ. αποφάσεις της 17ης Οκτωβρίου 2002, C-79/01, Payroll κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-8923, σκέψη 29) και Halifax κ.λπ. (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 37, σκέψεις 76 και 77).

εντός άλλων κρατών μελών⁴³. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο έχει δεχτεί παλαιότερα ότι το γεγονός ότι ο υπήκοος κράτους μέλους που επιθυμεί να ασκήσει νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα επιλέγει να αρχίσει να το ασκεί στο κράτος μέλος της προτιμήσεώς του δεν συνιστά αυτό καθαυτό κατάχρηση του γενικού συστήματος αναγνώρισεως που θεσπίζει η οδηγία 89/48. Επίσης έχει δεχτεί ότι το δικαίωμα των υπηκόων κρατους μέλους να επιλέγουν το κράτος μέλος εντός του οποίου επιθυμούν να αποκτήσουν τα επαγγελματικά προσόντα τους είναι συμφυές με την άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών που διασφαλίζει η Συνθήκη ΕΚ στην κοινή αγορά⁴⁴.

επιστροφής στη χώρα καταγωγής του αυτό θα έχει δυσμενείς συνέπειες στην ακαδημαϊκή ή/και την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Όπως άλλωστε προκύπτει και από την πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 89/48, σκοπός της είναι η εξάλειψη των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων μεταξύ των κρατών μελών. Είναι αυτονόητο ότι το δικαίωμα αυτό δύναται να προβληθεί ατομικώς και έναντι στο κράτος καταγωγής του ατόμου που το προβάλλει.

84. Λαμβανομένων υπόψη των παραπάνω αρχών δεν μπορεί να αποτελέσει αιτίαση κατά υπηκόου κράτους μέλους το γεγονός ότι μετά την ολοκλήρωση των βασικών του σπουδών στη χώρα καταγωγής του και την απόκτηση συμπληρωματικών προσόντων σε άλλο κράτος μέλος της επιλογής του επιθυμεί την αναγνώριση του αλλοδαπού του τίτλου από τη χώρα καταγωγής του. Ως πολίτης της Ενώσεως δύναται να ασκεί το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και να σπουδάξει ή να εργάζεται στην αλλοδαπή χωρίς να έχει τον φόβο ότι στην περίπτωση

85. Η ανωτέρω αντιμετώπιση συνάδει και με τον επιδιωκόμενο σύμφωνα με την πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 89/48 σκοπό της βέλτιστης πραγματώσεως της ελεύθερης κυκλοφορίας υπηρεσιών για τον λόγο ότι πρόκειται για την παροχή υπηρεσιών εκπαίδευσως από ίδρυμα κράτους μέλους στην επικράτεια άλλου κράτους μέλους. Τα ακαδημαϊκά ή/και επαγγελματικά προσόντα που αποκτώνται στην αλλοδαπή αποτελούν όφελος και για το κράτος καταγωγής του πολίτη της Ενώσεως στον βαθμό που αυτό ενδιαφέρεται για τη βέλτιστη δυνατή εκπαίδευση των υπηκόων του. Με τον τρόπο αυτό υπάρχει μια συμβολή στη δημιουργία ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας, η υλοποίηση της οποίας προϋποθέτει την ύπαρξη αγοράς εκπαίδευσως σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Περαιτέρω, η ελεύθερη κυκλοφορία υπηρεσιών πραγματοποιείται και για τον λόγο ότι καθίσταται εφικτή η παροχή δικηγορικών υπηρεσιών

43 — Απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16), σκέψη 70.

44 — Όπ.π. σκέψη 72, και απόφαση της 4ης Δεκεμβρίου 2008, C-151/07, Χατζηθανάσης (Συλλογή 2008, σ. I-9013, σκέψη 32).

στις διασυνοριακές συναλλαγές⁴⁵. Και τούτο, επειδή οι συναλλαγές αυτές απαιτούν τη γνώση του δικαίου άλλων κρατών μελών, η οποία γνώση αποκτάται κατά προτίμηση μέσω πρόσθετης νομικής εκπαίδευσεως στα κράτη αυτά. Η αναγνώριση από το κράτος υποδοχής νομικών γνώσεων που αφορούν το δικαιοκώ σύστημα κράτους μέλους, οι οποίες έχουν αποκτηθεί στο κράτος αυτό, συμβάλει στην επίτευξη του σκοπού αυτού⁴⁶.

είναι η εξεταζόμενη, για να συντρέχει κατάχρηση δικαιώματος θα πρέπει ο πολίτης της Ενώσεως να μην έχει ασκήσει πράγματι το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας μέσω, για παράδειγμα, συμπληρωματικής εκπαίδευσεως ή αποκτήσεως επαγγελματικής πείρας σε άλλο κράτος μέλος. Και τούτο διότι μόνον με την ολοκλήρωση μιας τέτοιας εκπαίδευσεως ή την απόκτηση της επαγγελματικής πείρας δύναται να γίνει πραγματικά λόγος για «οικονομική και κοινωνική αλληλοδιείσδυση»⁴⁸ που αποτελεί τον σκοπό της εσωτερικής αγοράς κατά το άρθρο 1, στοιχείο γ', ΕΚ. Εφόσον έχει ήδη διαπιστωθεί ότι ο R. Koller απέκτησε επαγγελματικά προσόντα που αντιστοιχούν σε «κύκλο σπουδών» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', δεύτερη περίπτωση⁴⁹, είναι προφανές ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση καταχρήσεως δικαιώματος.

86. Όπως ορθώς παρατηρεί ο γενικός εισαγγελέας Roiares Maduro στις προτάσεις του επί της υποθέσεως Cavallera⁴⁷, δεν μπορεί να θεωρηθεί δίχως άλλο ως κατάχρηση δικαιώματος το γεγονός ότι ένας κοινοτικός υπήκοος δύναται να αποκτήσει ευχερέστερη πρόσβαση σε επάγγελμα εντός κράτους μέλους άλλου από αυτό εντός του οποίου πραγματοποίησε τις σπουδές του και επωφελείται της δυνατότητας αυτής. Σε μια περίπτωση όπως

3. Συμπέρασμα

45 — Βλ. Goll, U., «Anerkennung der Hochschuldiplome in Europa: Wunsch und Wirklichkeit», *Europäische Integration und globaler Wettbewerb*, σ. 196, κατά την άποψη του οποίου ένας νομικός ο οποίος επιθυμεί να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας στο κράτος μέλος υποδοχής μάλλον δεν εγκαθίσταται στο κράτος αυτό προκειμένου να ασχοληθεί με τροχαιά ατυχήματα ή διαφορές που αφορούν την κατασκευή μονοκατοικιών, αλλά κατά πάσα πιθανότητα για να εξειδικευτεί σε ορισμένους τομείς που έχουν σημασία στις διεθνείς συναλλαγές και πρωτίστως απαιτούν τη γνώση της αλλοδαπής έννομης τάξεως την οποία γνώση κατέχει ο ενδιαφερόμενος.

46 — Στο ίδιο πνεύμα και ο Kraus, D., «Diplomas and the recognition of professional qualifications in the case law of the European Court of Justice», *A true European*, 2003, σ. 248, κατά την άποψη του οποίου το δικαίωμα του πολίτη της Ενώσεως να εργασθεί, να εγκατασταθεί ή να προσφέρει διασυνοριακές υπηρεσίες σε άλλο κράτος μέλος θα καθίστατο άνευ σημασίας αν τα διπλώματά του και τα επαγγελματικά του προσόντα δεν αναγνωρίζονταν στην αλλοδαπή.

47 — Προτάσεις στην υπόθεση Cavallera (προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 20, σημείο 51).

87. Επομένως, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι

48 — Όπως επεσήμανε ο γενικός εισαγγελέας Roiares Maduro στις προτάσεις του στην υπόθεση Cavallera (προπαρατεθείσες στην υποσημείωση 20, σημείο 56).

49 — Βλ. σημείο 68 στις παρούσες προτάσεις.

ο όρος «δίπλωμα» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 περιλαμβάνει τους τίτλους που απονέμονται από αρχή άλλου κράτους μέλους από τους οποίους προκύπτει ότι ο αιτών πληροί τις επαγγελματικές προϋποθέσεις για την πρόσβαση στο επάγγελμα στο κράτος αυτό, χωρίς να πιστοποιούν πανεπιστημιακές σπουδές διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών στο εν λόγω κράτος, αλλά βασίζονται στην αναγνώριση αντίστοιχου τίτλου σπουδών που αποκτήθηκε στο κράτος μέλος υποδοχής, εφόσον η αναγνώριση αυτή έγινε με βάση πρόσθετα προσόντα που αποκτήθηκαν σε αυτό όπως για παράδειγμα σε εκπαίδευση υπό τη μορφή πρακτικής ασκήσεως και συμπληρωματικών εξετάσεων.

Δ — Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

88. Με το δεύτερο ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν είναι αντίθετη προς την οδηγία 89/48 εθνική κανονιστική ρύθμιση κατά την οποία ο κάτοχος διπλώματος όπως αυτό που περιγράφεται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα δεν γίνεται δεκτός στη δοκιμασία επάρκειας εάν δεν αποδεικνύει την πραγματοποίηση της πρακτικής

ασκήσεως που απαιτείται κατά την εθνική νομοθεσία.

89. Κατόπιν της καταφατικής απαντήσεως επί του ζητήματος της εφαρμογής της οδηγίας 89/48 στο πλαίσιο της εξετάσεως του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος θα πρέπει στη συνέχεια να ερευνηθεί αν οι εθνικές διατάξεις είναι σύμφωνες με τις απαιτήσεις της οδηγίας. Εν προκειμένω θα πρέπει να εξεταστεί αν η Αυστρία έχει δικαίωμα, κατά παρέκκλιση από την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισεως, να απαιτήσει από τον R. Koller, ο οποίος είναι κάτοχος τόσο του αυστριακού τίτλου «Magister der Rechtswissenschaften» όσο και του ισπανικού τίτλου «licenciado en derecho» και της επαγγελματικής ονομασίας «abogado», να έχει πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση ορισμένης διάρκειας προκειμένου να γίνει δεκτός στη δοκιμασία επάρκειας.

90. Για τη λήψη ενός τέτοιου μέτρου το κράτος μέλος θα μπορούσε να στηριχθεί ενδεχομένως στο άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48. Πλην όμως, προκειμένου να αντιληφθεί ο εφαρμοστής του δικαίου τη σημασία της εν λόγω διατάξεως της οδηγίας πρέπει προηγουμένως να μελετήσει τον μηχανισμό της αμοιβαίας αναγνώρισεως που θεσπίζει η οδηγία καθώς και τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου.

1. Μη αυτόματη η διαδικασία της αμοιβαίας αναγνώρισεως

91. Καταρχάς θα πρέπει να υπομνησθεί η διάταξη του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48, με την οποία συγκεκριμενοποιείται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης σε ό,τι αφορά την αναγνώριση διπλωμάτων⁵⁰, καθώς ορίζει ότι κράτος μέλος το οποίο εξαρτά την πρόσβαση σε επάγγελμα από την κατοχή διπλώματος δεν δύναται να αρνείται σε κοινοτικό υπήκοο την πρόσβαση στο επάγγελμα αυτό λόγω ελλείψεως προσόντων, εφόσον ο αιτών κατέχει δίπλωμα το οποίο απαιτείται από άλλο κράτος μέλος για την πρόσβαση στο εν λόγω επάγγελμα ή την άσκησή του στο έδαφός του και το οποίο έχει αποκτηθεί εντός κράτους μέλους. Περαιτέρω θα πρέπει να ληφθεί υπόψη το προαναφερθέν άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48, το οποίο επιβάλλει στο κράτος μέλος υποδοχής να αναγνωρίζει τις σχετικές βεβαιώσεις και τα έγγραφα τα οποία έχουν εκδώσει οι αρχές άλλων κρατών μελών.

α) Η απόφαση Morgenbesser της 13ης Νοεμβρίου 2003

92. Όπως όμως διευκρίνισε το Δικαστήριο στην απόφαση Morgenbesser⁵¹ η οδηγία

89/48 ουδόλως απαιτεί την «αυτόματη» αναγνώριση ενός διπλώματος⁵². Και τούτο διότι σύμφωνα με τις αρχές που αναπτύχθηκαν στις αποφάσεις Βλασσοπούλου⁵³ και Fernández de Bobadilla⁵⁴, η αρμόδια αρχή οφείλει να ελέγξει εάν και κατά πόσον οι γνώσεις που πιστοποιούνται με το χορηγηθέν σε άλλο κράτος μέλος πτυχίο και τα κτηθέντα εκεί προσόντα ή επαγγελματική πείρα, καθώς και η πείρα την οποία έχει αποκτήσει ο υποψήφιος στο κράτος μέλος όπου ζητεί την εγγραφή του, πληρούν, μερικώς έστω, τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την πρόσβαση στην οικεία δραστηριότητα⁵⁵.

93. Η εν λόγω διαδικασία πρέπει να παρέχει στις εθνικές αρχές του κράτους μέλους υποδοχής τη δυνατότητα να ελέγχουν βάσει αντικειμενικών κριτηρίων το κατά πόσον με το αλλοδαπό πτυχίο βεβαιώνεται ότι ο κάτοχός του κατέχει γνώσεις και προσόντα, αν όχι όμοια, τουλάχιστον ισότιμα προς τα πιστοποιούμενα με το εθνικό πτυχίο. Η εκτίμηση αυτή περί ισοτιμίας του αλλοδαπού πτυχίου πρέπει να στηρίζεται αποκλειστικώς στο επίπεδο των γνώσεων και των προσόντων που τεκμαίρεται ότι κατέχει ο κάτοχός του, βάσει του πτυχίου αυτού, της φύσεως και της

50 — Βλ. Pertek, J., όπ.π. (υποσημείωση 9), σ. 637, ο οποίος υποστηρίζει επίσης ότι η γενική αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης κατοχυρώνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 89/48.

51 — Απόφαση Morgenbesser (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15).

52 — Όπ.π. (σκέψη 44).

53 — Απόφαση Βλασσοπούλου (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 30).

54 — Απόφαση της 8ης Ιουλίου 1999, C-234/97, Fernández de Bobadilla (Συλλογή 1999, σ. I-4773).

55 — Απόφαση Morgenbesser (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 67).

διάρκειας των σπουδών, καθώς και της σχετικής πρακτικής ασκήσεως⁵⁶.

επίκληση των γνώσεων που αποκτήθηκαν στο κράτος μέλος υποδοχής, στο πλαίσιο είτε κύκλου σπουδών είτε πρακτικής εμπειρίας, αρκεί προς αναπλήρωση των γνώσεων που έλειπαν⁵⁹.

94. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας εξετάσεως, το κράτος μέλος μπορεί να συνεκτιμά τις αντικειμενικές διαφορές τόσο ως προς το νομικό πλαίσιο του οικείου επαγγέλματος στο κράτος μέλος προελεύσεως όσο και ως προς το πεδίο δραστηριότητάς του. Στην περίπτωση του δικηγορικού επαγγέλματος, το κράτος μέλος δικαιούται, επομένως, να προβεί σε συγκριτική εξέταση των πτυχίων λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στην εθνική έννομη τάξη των οικείων κρατών⁵⁷.

β) Η απόφαση Pešla της 10ης Δεκεμβρίου 2009

96. Η συμφωνία προς το κοινοτικό δίκαιο μιας τέτοιας συγκριτικής εξέτασεως εκ μέρους των αρχών του κράτους μέλους υποδοχής των επαγγελματικών προσόντων που αποκτήθηκαν σε άλλο κράτος μέλος επιβεβαιώθηκε ρητώς από το Δικαστήριο προσφάτως στην απόφαση της 10ης Δεκεμβρίου 2009 η οποία εκδόθηκε στην υπόθεση C-345/08 (Pešla) με αντικείμενο την αναγνώριση προσόντων για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος⁶⁰.

95. Αν από τη συγκριτική αυτή εξέταση των πτυχίων προκύπτει ότι οι γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με το αλλοδαπό πτυχίο αντιστοιχούν στα απαιτούμενα από τις εθνικές διατάξεις, το κράτος μέλος υποχρεούται να δεχθεί ότι το πτυχίο αυτό πληροί τις προϋποθέσεις που θέτουν οι εθνικές διατάξεις. Αντιθέτως, αν από τη συγκριτική εξέταση προκύπτει μερική μόνον αντιστοιχία μεταξύ αυτών των γνώσεων και προσόντων, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να απαιτήσει από τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει ότι απέκτησε τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν⁵⁸. Συναφώς, στις αρμόδιες εθνικές αρχές εναπόκειται να εκτιμούν αν η

97. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε αίτηση του K. Pešla, Πολωνού υπηκόου, με την οποία ζητούσε να του επιτραπεί να πραγματοποιήσει άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα στη Γερμανία. Ο K. Pešla είχε ολοκληρώσει τις νομικές σπουδές στη χώρα καταγωγής του και στη συνέχεια είχε αποκτήσει, στο πλαίσιο γερμανο-πολωνικής νομικής εκπαίδευσης, τον τίτλο «Master of German and Polish Law», αλλά και τον

56 — Όπ.π., σκέψη 68. Βλ. επίσης την απόφαση Pešla (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 39).

57 — Απόφαση Morgenbesser (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 69).

58 — Όπ.π. (σκέψη 70). Βλ. επίσης την απόφαση Pešla (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 40).

59 — Απόφαση Morgenbesser (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 71). Βλ. επίσης την απόφαση Pešla (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 41).

60 — Απόφαση Pešla (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 41).

ακαδημαϊκό τίτλο «Bachelor of German and Polish Law». Οι γερμανικές αρχές απέρριψαν την αίτησή του για αναγνώριση ισοτιμίας με το αιτιολογικό ότι οι γνώσεις στο αλλοδαπό δίκαιο δεν δύνανται να αναγνωριστούν ως ισότιμες λόγω των υφιστάμενων διαφορών σε σχέση με το γερμανικό δίκαιο. Επίσης οι γερμανικές αρχές προέβλεψαν ότι οι γνώσεις γερμανικού δικαίου που απαιτούνται για την απόκτηση των ακαδημαϊκών μονάδων που συγκέντρωσε ο K. Pešla με την απόκτηση του «Master of German and Polish Law» υπολείπονταν σαφώς του επιπέδου γνώσεων που απαιτείται για την επιτυχία στις γραπτές δοκιμασίες της πρώτης κρατικής εξετάσεως στα υποχρεωτικά μαθήματα. Εντούτοις, κατά την απορριπτική απόφαση παρεχόταν στον K. Pešla η δυνατότητα να υποβληθεί κατόπιν αιτήσεως σε εξέταση για τη διαπίστωση της επαγγελματικής επάρκειάς του⁶¹.

πρόσβαση σε νομικά επαγγέλματα στο κράτος μέλος υποδοχής είναι οι γνώσεις στο δίκαιο του κράτους αυτού. Κατέστησε σαφές ότι οι εν λόγω γνώσεις δεν δύνανται να αναπληρωθούν από γνώσεις στο δίκαιο του κράτους καταγωγής ακόμη και αν οι νομικές σπουδές στα δύο κράτη μέλη είναι παρόμοιου επιπέδου και διάρκειας. Για να τονίσει το παράδοξο των όσων αντίθετα ισχυρίστηκε ο K. Pešla, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο ισχυρισμός του «θα σήμαινε σε μια ακραία περίπτωση ότι ο υποψήφιος θα μπορούσε να έχει πρόσβαση στην άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα χωρίς να διαθέτει καθόλου γνώση του γερμανικού δικαίου και της γερμανικής γλώσσας»⁶³.

98. Με την εν λόγω απόφασή του το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ουσιαστικά την άποψη των γερμανικών αρχών κρίνοντας μεταξύ άλλων ότι «οι γνώσεις που πιστοποιούνται με το χορηγηθέν σε άλλο κράτος μέλος πτυχίο και τα προσόντα ή/και η επαγγελματική πείρα που αποκτήθηκαν σε άλλα κράτη μέλη, καθώς και η πείρα την οποία έχει αποκτήσει ο υποψήφιος στο κράτος μέλος όπου ζητεί την εγγραφή του, *πρέπει να εξετάζονται σε σχέση με τα επαγγελματικά προσόντα που απαιτεί η νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής*»⁶².

99. Το Δικαστήριο έκρινε εν προκειμένω πολύ ορθά ότι κρίσιμο στοιχείο για την

100. Όπως περαιτέρω διαπίστωσε το Δικαστήριο, όταν οι αρχές κράτους μέλους εξετάζουν την αίτηση υπηκόου άλλου κράτους μέλους για πρόσβαση σε πρακτική άσκηση με σκοπό τη μετέπειτα άσκηση νομοθετικώς κατοχυρωμένου νομικού επαγγέλματος, όπως είναι η άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα, *δεν επιβάλλεται* από το άρθρο 39 ΕΚ καθαυτό να απαιτούν από τον υποψήφιο, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το κοινοτικό δίκαιο εξετάσεως της ισοτιμίας, επίπεδο νομικών γνώσεων *κατώτερο* εκείνου που πιστοποιείται με την αναγνώριση

61 — Όπ.π. (σκέψεις 12 έως 15).

62 — Όπ.π. (σκέψη 45, η υπογράμμιση δική μου).

63 — Όπ.π. (σκέψη 46, η υπογράμμιση δική μου).

των επαγγελματικών προσόντων που απαιτείται το εν λόγω κράτος μέλος για την πρόσβαση στη σχετική πρακτική άσκηση⁶⁴.

λειτουργία, να τίθενται χαμηλότερες απαιτήσεις ως προς τις νομικές γνώσεις του υποψηφίου σε σχέση με εκείνες που πιστοποιούνται με τον τίτλο ο οποίος απαιτείται για την πρόσβαση στο πρακτικό μέρος της εκπαίδευσης στο εκάστοτε κράτος μέλος υποδοχής⁶⁸.

γ) Συμπεράσματα

101. Το συμπέρασμα που προκύπτει από την ανωτέρω νομολογία του Δικαστηρίου όσον αφορά την παρούσα υπόθεση είναι ότι η αναγνώριση διπλώματος στο κράτος μέλος υποδοχής σε καμία περίπτωση δεν απαιτείται να γίνεται αυτόματα⁶⁵, αλλά ότι το κράτος αυτό έχει δικαίωμα να ελέγχει την ισοτιμία του αλλοδαπού διπλώματος με το αντίστοιχο δίπλωμα που προβλέπεται σε αυτό στο πλαίσιο συγκριτικής διαδικασίας⁶⁶. Επειδή σε ό,τι αφορά τα πτυχία νομικής τεκμαίρεται καταρχήν η διαφορετικότητα των εννόμων τάξεων των επιμέρους κρατών μελών, το κράτος υποδοχής δύναται, κατά το κοινοτικό δίκαιο, να απαιτεί από τον κάτοχο του διπλώματος να διαθέτει επαρκή γνώση του δικαίου του κράτους αυτού⁶⁷. Προς διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων το κοινοτικό δίκαιο επιτρέπει, χωρίς να το επιβάλ-

102. Οι ανωτέρω αρχές αναπτύχθηκαν από το Δικαστήριο στο πλαίσιο της ερμηνείας των πρωτογενών διατάξεων των άρθρων 39 ΕΚ και 43 ΕΚ σε σχέση με την ελεύθερη κυκλοφορία και την ελευθερία εγκαταστάσεως των εργαζομένων. Η υπεροχή του παράγωγου δικαίου επιβάλλει την εξέταση του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος πρωτίστως με βάση την οδηγία 89/48. Εντούτοις, το γεγονός αυτό δεν αποτελεί εμπόδιο για την ερμηνεία της οδηγίας 89/48 υπό το πρίσμα των ως άνω αρχών καθώς, όπως προκύπτει από την επιλογή των νομικών βάσεων και της πρώτης αιτιολογικής σκέψης της εν λόγω οδηγίας, σκοπός της θεσπίσεώς της ήταν ακριβώς η πραγμάτωση των θεμελιωδών ελευθεριών⁶⁹.

64 — Όπ.π. (σκέψη 65, η υπογράμμιση δική μου).

65 — Βλ. σημείο 92 στις παρούσες προτάσεις. Στο ίδιο πνεύμα και οι Mengozzi, P. (όπ.π., υποσημείωση 30), σ. 1015, και Pertek, J. (όπ.π., υποσημείωση 9), σ. 638, κατά την άποψη των οποίων η οδηγία 89/48 συντονίζει μεν την αμοιβαία αναγνώριση ισότιμων διπλωμάτων, αποκλείοντας όμως κάθε είδους αυτοματισμό. Παρομοίως Kraus, D., (όπ.π., υποσημείωση 46), σ. 253, ο οποίος επισημαίνει ότι ούτε από τη Συνθήκη ΕΚ ούτε από την οδηγία 89/48 δεν προκύπτει νομική υποχρέωση των κρατών μελών να αναγνωρίζουν αυτομάτως και ανεπιφύλακτως τα αλλοδαπά διπλώματα.

66 — Βλ. σημεία 92 έως 95 και 98 έως 100 στις παρούσες προτάσεις.

67 — Βλ. σημείο 99 στις παρούσες προτάσεις.

68 — Βλ. σημείο 100 στις παρούσες προτάσεις.

69 — Υπ' αυτήν την έννοια βλ. και Görlitz, N. (όπ.π., υποσημείωση 9), σ. 845, ο οποίος από τις επιλεγείσες νομικές βάσεις και την πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 89/48 συνάγει το συμπέρασμα ότι η εν λόγω οδηγία αποτελεί νομοθέτημα του παράγωγου δικαίου, το οποίο υπηρετεί ακριβώς την πραγμάτωση των θεμελιωδών ελευθεριών και εν προκειμένω ιδίως τη βελτίωση της ελευθέρης κυκλοφορίας. Κατά την άποψη του συγγραφέα, το προοίμιο της οδηγίας αποτελεί τον κανονιστικό σύνδεσμο μεταξύ των επαγγελματικών δραστηριοτήτων που καλύπτονται από τις θεμελιώδεις ελευθερίες και αυτών που καλύπτονται από την οδηγία. Βλ. επίσης Carnelutti, A., «L'Europe des professions libérales: la reconnaissance mutuelle des diplômés d'enseignement supérieur», *Revue du marché unique européen*, 1991, αριθ. 1, σ. 35, ο οποίος θεωρεί ότι η οδηγία 89/48 αποτελεί «εγχειρίδιο» των βασικών αρχών της νομολογίας του Δικαστηρίου στον τομέα της αμοιβαίας αναγνώρισης διπλωμάτων.

2. Η νομική βάση του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48

εθνικού δικαίου⁷⁰. Κατά συνέπεια, η Αυστρία δύναται να απαιτήσει την συμμετοχή στις εξετάσεις των υποψηφίων δικηγόρων στο μέτρο που αυτές αντιστοιχούν στον ορισμό της «δοκιμασίας επάρκειας».

103. Η ανωτέρω παρατεθείσα νομολογία του Δικαστηρίου προσφέρει σημαντικά στοιχεία για την ερμηνεία του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48, καθώς αντικείμενο της εν λόγω διατάξεως είναι τα μέτρα που δύναται να λάβει το κράτος μέλος υποδοχής μετά την πραγματοποίηση της συγκριτικής εξέτασεως των προσόντων του αιτούντος ενόψει της αναγνώρισεως του αλλοδαπού διπλώματος. Κατά την εν λόγω διάταξη, το κράτος μέλος υποδοχής έχει μεταξύ άλλων την ευχέρεια να απαιτήσει από τον αιτούντα, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση προσαρμογής, επί τρία έτη κατ' ανώτατο όριο, ή να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας.

α) Οι εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων ως «δοκιμασία επάρκειας» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο ζ'

105. Οι προβλεπόμενες στο άρθρο 1 RAPG εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων εμπίπτουν στον ορισμό της «δοκιμασίας επάρκειας» κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο ζ', της οδηγίας 89/48, καθώς αφορούν αποκλειστικά τις επαγγελματικές γνώσεις του αιτούντος. Με αυτές ελέγχεται η ικανότητα του αιτούντος να ασκήσει το επάγγελμα του δικηγόρου σύμφωνα με τις απαιτήσεις που προβλέπονται στην Αυστρία. Οι εν λόγω

104. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας παρέχει καταρχήν στον αιτούντα δικαίωμα επιλογής. Κατ' εξαίρεση, στην περίπτωση επαγγελματιών, η άσκηση των οποίων απαιτεί επακριβή γνώση του εθνικού δικαίου και ως προς τα οποία η παροχή συμβουλών ή/και συνδρομής σε θέματα εθνικού δικαίου αποτελεί ουσιώδες και σταθερό στοιχείο της ασκήσεως των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να επιβάλει δοκιμασία επάρκειας. Το επάγγελμα του δικηγόρου αποτελεί αναμφισβήτητα μία τέτοια περίπτωση, καθώς ο δικηγόρος συμβουλεύει ή/και συνδράμει τους πελάτες του σε θέματα

70 — Έτσι και ο Visée, J.-M. (όπ.π., υποσημείωση 11), σ. 212, ο οποίος υποστηρίζει ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 89/48 εφαρμόζεται και στα νομικά επαγγέλματα, ιδίως σε αυτό του δικηγόρου. Επίσης και ο Baldi, R., «La liberalizzazione della professione forense nel quadro della direttiva comunitaria 21 dicembre 1988 (89/48 CEE)», *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*, 1991, έτος XXVII, αριθ. 2, σ. 349, θεωρεί ότι η εν λόγω διάταξη της οδηγίας αναμφίβολα αφορά άμεσα το επάγγελμα του δικηγόρου. Στην «Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την κατάσταση εφαρμογής του γενικού συστήματος αναγνώρισεως διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσως, που θεσπίστηκε βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 89/48/EOK (COM[1996] 46 τελικό)», σ. 25, η Επιτροπή επισημαίνει ότι κατά την ερμηνεία των κρατών, στη διάταξη αυτή περιλαμβάνονται οι δικηγόροι, οι δικαστές και άλλα μέλη του δικηγορικού κλάδου, δημόσιοι υπάλληλοι με νομική εκπαίδευση, ειδικοί επί διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, σύμβουλοι επί φορολογικών θεμάτων, ορκωτοί λογιστές και ορκωτοί ελεγκτές.

απαιτήσεις καθορίζονται στο άρθρο 1 RAPG, κατά το οποίο θα πρέπει ο αιτών να αποδεικνύει «την ευχέρειά του κατά την έναρξη και τη διεξαγωγή των δημοσίων και ιδιωτικών υποθέσεων που ανατίθενται σε έναν δικηγόρο και την ικανότητά του όσον αφορά την κατάρτιση νομικών εγγράφων και γνωμοδοτήσεων, καθώς και τη συνεκτική γραπτή και προφορική έκθεση μιας νομικής και πραγματικής καταστάσεως». Ως κράτος μέλος υποδοχής, η Αυστρία δύναται με βάση το κοινοτικό δίκαιο, σύμφωνα με τις αρχές που αναπτύχθηκαν από τη νομολογία του Δικαστηρίου, να καθορίζει τις απαιτήσεις αυτές⁷¹. Επίσης και το άρθρο 1, στοιχείο ζ', της οδηγίας 89/48 παρέχει στην Αυστρία την ευχέρεια να καθορίζει τους «λεπτομερείς κανόνες» μιας τέτοιας «δοκιμασίας επάρκειας».

β) Οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να απαιτήσει δοκιμασία επάρκειας

106. Όπως προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48, το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να απαιτήσει από τον αιτούντα να πραγματοποιήσει πρακτική άσκηση προσαρμογής, επί τρία έτη κατ' ανώτατο όριο, ή να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας όταν το νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος υποδοχής περιλαμβάνει μία ή περισσότερες νομοθετικά κατοχυρωμένες επαγγελματικές δραστηριότητες οι οποίες δεν υφίστανται στο νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος

μέλος καταγωγής ή προελεύσεως του αιτούντος και χαρακτηριστικό της διαφοράς αυτής είναι ειδική εκπαίδευση που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής, και που αφορά τομείς γνώσεων ουσιωδώς διαφορετικούς από εκείνους που καλύπτονται από το δίπλωμα που προσκομίζει ο αιτών.

i) Επαγγελματική δραστηριότητα μη προβλεπόμενη στο κράτος μέλος καταγωγής ή προελεύσεως του αιτούντος

107. «Επαγγελματική δραστηριότητα», η οποία «δεν υφίσταται στο νομοθετικά κατοχυρωμένο επάγγελμα στο κράτος μέλος καταγωγής ή προελεύσεως του αιτούντος» αποτελεί στην Αυστρία η προβλεπόμενη στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχείο δ', RAO, «πρακτική άσκηση», η οποία δεν προβλέπεται ως στοιχείο της δικηγορικής εκπαίδευσως στην Ισπανία.

ii) Ουσιώδης διαφορά στην εκπαίδευση

108. Η ουσιώδης διαφορά η οποία κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, πρέπει να υπάρχει στην εκπαίδευση που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής έγκειται στο γεγονός ότι στην Αυστρία επιτρέπεται η πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα τελικά μόνον σε εκείνους οι οποίοι εκτός από την ολοκλήρωση των

71 — Βλ. σημείο 101 στις παρούσες προτάσεις.

βασικών πανεπιστημιακών τους σπουδών συμμετέχουν με επιτυχία στις εξετάσεις των υποψηφίων δικηγόρων και πραγματοποιούν πενταετή πρακτική άσκηση. Και τούτο, διότι τα ανωτέρω αποτελούν, κατά το άρθρο 1, παράγραφοι 1 και 2, RAO, τις προϋποθέσεις για την εγγραφή στον κατάλογο των δικηγόρων η οποία παρέχει το δικαίωμα ασκήσεως του δικηγορικού επαγγέλματος. Αντιθέτως, στην Ισπανία αρκούν για την απόκτηση του τίτλου «licenciado en derecho» το πανεπιστημιακό πτυχίο και η εγγραφή σε κάποιον δικηγορικό σύλλογο. Με δεδομένο ότι η εκπαίδευση των δικηγόρων στην Ισπανία δεν περιλαμβάνει οιασδήποτε μορφής πρακτική άσκηση, η εν λόγω διαφορά θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως ουσιώδης.

iii) Τομείς γνώσεων που δεν καλύπτονται από το δίπλωμα του κράτους μέλους προελεύσεως

109. Τέλος, το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να απαιτήσει την υποβολή σε δοκιμασία επάρκειας μόνον στην περίπτωση που η εν λόγω διαφορά αφορά τομείς γνώσεων ουσιωδώς διαφορετικούς από εκείνους που καλύπτονται από το δίπλωμα που προσκομίζει ο αιτών.

— Τα προσόντα που αποκτήθηκαν στην Ισπανία

110. Όπως προκύπτει από την οδηγία 89/48 αλλά και από τη νομολογία του Δικαστηρίου⁷²,

εν προκειμένω θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι τυχόν υφιστάμενες γνώσεις του αιτούντος όπως για παράδειγμα γνώσεις στο δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να συνεκτιμηθεί σοβαρά το γεγονός ότι ο R. Koller δεν σπούδασε μόνον στην Ισπανία, αλλά προηγουμένως είχε ολοκληρώσει τις νομικές του σπουδές στην Αυστρία, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, το «δίπλωμα» μπορεί κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α', της οδηγίας 89/48 να αποτελείται από ένα σύνολο τίτλων⁷³ και, συνεπώς, ο τίτλος «Magister der Rechtswissenschaften» θα μπορούσε να θεωρηθεί στην ουσία ως ένας ακόμη τίτλος. Εντούτοις, δεδομένων των θεμελιωδών διαφορών μεταξύ των εννόμων τάξεων των επιμέρους κρατών μελών δεν μπορεί να θεωρηθεί ο κύκλος σπουδών που πραγματοποίησε ο R. Koller στην Ισπανία ως συμπλήρωμα του κύκλου των βασικών σπουδών του στην Αυστρία, αλλά ως διαφορετικός κύκλος σπουδών. Η δυνατότητα συγκρίσεως των δύο είναι συνεπώς περιορισμένη. Επίσης, στο πλαίσιο της αξιολογήσεως των επαγγελματικών προσόντων θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η εικόνα του επαγγέλματος του δικηγόρου ενδέχεται να είναι διαφορετική στα επιμέρους κράτη μέλη⁷⁴. Εντούτοις, κατά το άρθρο 1, στοιχείο ζ', δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 89/48, στις αρμόδιες αρχές του κράτους μέλους υποδοχής απόκειται να κρίνουν τελικά ποιοι κατά περίπτωση γνωστικοί τομείς της εκπαίδευσής που απαιτείται στο

73 — Βλ. σημείο 58 στις παρούσες προτάσεις.

74 — Βλ. Carnelutti, A. (όπ.π., υποσημείωση 69), σ. 35, ο οποίος επισημαίνει τις διαφορές που υπάρχουν στο επάγγελμα του δικηγόρου στα εκάστοτε κράτη μέλη. Ως παράδειγμα, ο συγγραφέας αναφέρει τις εξουσίες των Άγγλων solicitors οι οποίοι δύνανται να ασκούν καθήκοντα τα οποία είτε δεν συμβιβάζονται με το επάγγελμα του δικηγόρου στη Γαλλία είτε ανήκουν σε άλλες κατηγορίες επαγγελματιών (δικηγόρος ή νομικός σύμβουλος και μεσίτης ακινήτων).

72 — Αποφάσεις Morgenbesser (προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 15), σκέψεις 57, 62 και 67, και της 19ης Ιανουαρίου 2006, C-330/03, Colegio (Σύλλογος 2006, σ. 801, σκέψη 36).

κράτος αυτό δεν καλύπτονται από το δίπλωμα που προσκομίζει ο αιτών.

— Η σχέση μεταξύ βασικών σπουδών και δικηγορικής εκπαίδευσης

111. Περισσότερο σαφής είναι κατά την άποψή μου η εικόνα της σχέσεως μεταξύ της δικηγορικής εκπαίδευσης και του κύκλου βασικών σπουδών στην Αυστρία. Από μεθοδολογικής απόψεως, η δικηγορική εκπαίδευση στη χώρα αυτή έχει ως βάση τον κύκλο βασικών σπουδών καθώς οι νομικές γνώσεις που αποκτώνται στο πλαίσιο αυτού αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση. Έχει τον χαρακτήρα συμπληρωματικής εκπαίδευσης, αφού σκοπός της είναι να παράσχει στον υποψήφιο τη δυνατότητα να αποκτήσει τα απαραίτητα επαγγελματικά προσόντα και εμπειρίες. Σε αντίθεση με τις αμιγώς ακαδημαϊκές νομικές σπουδές στο πανεπιστήμιο, η δικηγορική εκπαίδευση έχει πρακτικό προσανατολισμό. Όπως δήλωσε η Αυστριακή Κυβέρνηση⁷⁵, με τη θέσπιση της εκπαίδευσης αυτής, η οποία περιλαμβάνει την πενταετή πρακτική άσκηση και τις εξετάσεις υποψηφίων δικηγόρων, ο νομοθέτης απέβλεψε στην παροχή υψηλής ποιότητας δικηγορικών υπηρεσιών οι οποίες να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις που ανακύπτουν στην πράξη.

112. Εκτός από τον πρακτικό προσανατολισμό της δικηγορικής εκπαίδευσης στην Αυστρία θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι αυτή περιλαμβάνει γνωστικούς τομείς οι οποίοι είτε δεν εξετάζονται σε επαρκή βαθμό στο πλαίσιο των βασικών σπουδών είτε μάλιστα δεν αποτελούν καν αντικείμενο αυτών. Ως παράδειγμα θα μπορούσαν να αναφερθούν ο υπολογισμός των δικηγορικών αμοιβών και οι κανόνες δεοντολογίας που ισχύουν για τους δικηγόρους. Όπως παρατηρήσεις του⁷⁶, η διδασκαλία του δικαίου των δικηγορικών αμοιβών στο πανεπιστήμιο ήταν αποσπασματική και γινόταν μόνο στο πλαίσιο των επί πτυχίω εξετάσεων στην πολιτική και ποινική δικονομία. Επίσης, δεν προκύπτει ότι κατέχει πρακτική εμπειρία στα εν λόγω αντικείμενα, η γνώση των οποίων αποτελεί ωστόσο ουσιώδη προϋπόθεση για την άσκηση του δικηγορικού επαγγέλματος. Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος για τον οποίο οι κανόνες δεοντολογίας αναφέρονται ρητά στο άρθρο 1, στοιχείο ζ', της οδηγίας 89/48 ως θεμιτό αντικείμενο της δοκιμασίας επάρκειας. Ο ισχυρισμός του R. Koller ότι μετά τέσσερα και πλέον έτη δικηγορίας θα πρέπει να θεωρείται ικανός να καταρτισθεί μόνος του στο δίκαιο των δικηγορικών αμοιβών δεν δύναται να θέσει υπό αμφισβήτηση την αναγκαιότητα της κρατικής εξετάσεως των προσόντων του.

113. Τέλος, επισημαίνεται ότι στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48 πρέπει να συνεκτιμηθεί η πέμπτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας αυτής κατά την οποία, όσον αφορά τα επαγγέλματα για την

75 — Βλ. σημείο 16, σ. 6 και 7 των γραπτών παρατηρήσεων της Αυστριακής Κυβερνήσεως.

76 — Βλ. σ. 24 των γραπτών παρατηρήσεων του R. Koller.

άσκηση των οποίων η Κοινότητα δεν έχει ορίσει το ελάχιστο επίπεδο των αναγκαίων προσόντων, τα κράτη μέλη διατηρούν την ευχέρεια να ορίζουν το επίπεδο αυτό, ούτως ώστε να εγγυώνται την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται στο έδαφός τους. Δεδομένου ότι οι γενικές απαιτήσεις για την είσοδο στο δικηγορικό επάγγελμα δεν ρυθμίζονται ούτε από την οδηγία 89/48 ούτε από άλλη κοινοτική διάταξη και συνεπώς τα κράτη μέλη εξακολουθούν να είναι αρμόδια να καθορίζουν τα ίδια τις απαιτήσεις και, επομένως, το ελάχιστο επίπεδο της δικηγορικής εκπαίδευσης, η υποχρέωση του αιτούντος να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας δεν είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

114. Κατά συνέπεια, η Αυστρία δύναται να επικαλεστεί την εξουσιοδότηση που της παρέχεται δυνάμει του άρθρου 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', δεύτερη περίπτωση, της οδηγίας 89/48, ως βάση για να απαιτήσει από τον R. Koller να υποβληθεί σε εξετάσεις ως υποψήφιος δικηγόρος.

3. Υποχρέωση πραγματοποίησης πενταετούς πρακτικής άσκησης

115. Από την ως άνω υποχρέωση θα πρέπει να διακριθεί ωστόσο η υποχρέωση του αιτούντος να πραγματοποιήσει πενταετή πρακτική άσκηση.

116. Η υποχρέωση πραγματοποίησης πρακτικής άσκησης δεν δύναται να στηριχθεί στο άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 89/48, καθώς η διάταξη αυτή δεν περιέχει σχετική εξουσιοδότηση.

117. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να απαιτεί από τον αιτούντα να αποδεικνύει ότι διαθέτει επαγγελματική πείρα, μόνον όμως όταν η διάρκεια της εκπαίδευσης την οποία επικαλείται ο τελευταίος σύμφωνα με το άρθρο 3, στοιχείο α', είναι κατά ένα τουλάχιστον έτος μικρότερη από τη διάρκεια που απαιτείται στο κράτος μέλος υποδοχής. Στην προκείμενη περίπτωση από κανένα στοιχείο δεν προκύπτει ότι η κανονική διάρκεια σπουδών στην Ισπανία διαφέρει σε τόσο μεγάλο βαθμό από τη διάρκεια των νομικών σπουδών στην Αυστρία, η οποία αποτελεί το μέτρο συγκρίσεως. Όπως προελέχθη⁷⁷, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στην υπόθεση της κύριας δίκης ότι ο R. Koller ολοκλήρωσε μέσα σε μόλις δύο έτη συμπληρωματική νομική εκπαίδευση η οποία με βάση το ισπανικό δίκαιο αντιστοιχεί σε νομικές σπουδές κανονικής διάρκειας τεσσάρων ετών στην Ισπανία.

118. Ακόμη όμως και στην περίπτωση που ληφθεί υπόψη μόνον η διετής διάρκεια της διαδικασίας αναγνώρισης της ακαδημαϊκής ισοτιμίας, είναι πολύ αμφίβολο αν το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', επιτρέπει

77 — Βλ. σημείο 72 στις παρούσες προτάσεις.

μία τόσο μεγάλης διάρκειας εκπαίδευση όπως είναι η πενταετής πρακτική άσκηση στην Αυστρία, δεδομένου ότι, κατά την πρώτη περίπτωση της εν λόγω διατάξεως, η διάρκεια της απαιτούμενης επαγγελματικής πείρας δεν μπορεί να υπερβαίνει το διπλάσιο της ελλείπουσας περιόδου εκπαίδευσεως. Εξάλλου και το άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχείο α', τέταρτο εδάφιο, ορίζει ρητά ότι η διάρκεια της απαιτούμενης επαγγελματικής πείρας δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τέσσερα έτη. Κατά συνέπεια, η υποχρεωτική πενταετής πρακτική άσκηση που προβλέπεται στην Αυστρία θα υπερέβαινε σε κάθε περίπτωση την ανώτερη διάρκεια που επιτρέπει η οδηγία 89/48.

σημαίνει ότι η Αυστρία δεν δύναται να απαιτεί την απόδειξη επαγγελματικής πείρας επιπροσθέτως της δοκιμασίας επάρκειας.

120. Κατά συνέπεια, η οδηγία 89/48 δεν παρέχει νομική βάση για υποχρέωση του αιτούντος να πραγματοποιήσει πενταετή πρακτική άσκηση με δεδομένες τις συγκεκριμένες συνθήκες στην υπόθεση της κύριας δίκης.

119. Τέλος θα πρέπει να υπομνησθεί η ρύθμιση του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 89/48, η οποία ορίζει ρητά ότι το κράτος μέλος υποδοχής δεν μπορεί να κάνει ταυτόχρονη χρήση των δυνατοτήτων που του παρέχονται κατά την παράγραφο 1, στοιχεία α' και β'. Η εν λόγω ρύθμιση έχει την έννοια της απαγορεύσεως της σωρευτικής εφαρμογής αμφότερων των μηχανισμών αντισταθμίσεως⁷⁸. Στην υπόθεση της κύριας δίκης αυτό

4. Συμπέρασμα

121. Συνοπτικώς διαπιστώνεται ότι η Αυστρία δύναται να απαιτήσει από τον R. Koller να υποβληθεί σε δοκιμασία επάρκειας, όχι όμως να πραγματοποιήσει επιπροσθέτως και πενταετή πρακτική άσκηση.

122. Στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει συνεπώς να δοθεί η απάντηση ότι δεν συμβιβάζεται με την οδηγία 89/48 εθνική ρύθμιση κατά την οποία απαγορεύεται στον κάτοχο διπλώματος όπως αυτό που περιγράφεται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα να συμμετάσχει σε δοκιμασία επάρκειας αν δεν αποδεικνύει την πραγματοποίηση της πρακτικής ασκήσεως που προβλέπει η εθνική νομοθεσία.

78 — Βλ. Boixareu, A. (ό.π., υποσημείωση 9), σ. 7, ο οποίος επισημαίνει ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 89/48 δεν επιτρέπει στο κράτος μέλος υποδοχής να εφαρμόζει σωρευτικά τους ελεγκτικούς μηχανισμούς που αναφέρονται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, στοιχεία α' και β'. Επίσης και ο Pertek, J. (ό.π., υποσημείωση 10), σ. 8, θεωρεί ότι απαγορεύεται η σωρευτική εφαρμογή αναφερόμενος όμως στη μεταγενέστερη διάταξη του άρθρου 14 της οδηγίας 2005/36.

VII — Πρόταση

123. Σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα της Oberste Berufungs- und Disziplinarcommission ως εξής:

- 1) «Ο όρος “δίπλωμα” κατά την έννοια του άρθρου 1, στοιχείο α΄, της οδηγίας 89/48 περιλαμβάνει τους τίτλους που απονέμονται από αρχή άλλου κράτους μέλους από τους οποίους προκύπτει ότι ο αιτών πληροί τις επαγγελματικές προϋποθέσεις για την πρόσβαση στο επάγγελμα στο κράτος αυτό, χωρίς να πιστοποιούν πανεπιστημιακές σπουδές διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών στο εν λόγω κράτος, αλλά βασίζονται στην αναγνώριση αντίστοιχου τίτλου σπουδών που αποκτήθηκε στο κράτος μέλος υποδοχής, εφόσον η αναγνώριση αυτή έγινε με βάση πρόσθετα προσόντα που αποκτήθηκαν σε αυτό όπως για παράδειγμα σε εκπαίδευση υπό τη μορφή πρακτικής ασκήσεως και συμπληρωματικών εξετάσεων.

- 2) Δεν συμβιβάζεται με την οδηγία 89/48 εθνική ρύθμιση κατά την οποία απαγορεύεται στον κάτοχο διπλώματος όπως αυτό που περιγράφεται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα να συμμετάσχει σε δοκιμασία επάρκειας αν δεν αποδεικνύει την πραγματοποίηση της πρακτικής ασκήσεως που προβλέπει η εθνική νομοθεσία.»